

فضای مجازی، چالش هویت‌جویی قومی و راهکارهای پیش‌روی

دولت جمهوری اسلامی

دکتر عبدالرحمن حسینی فر - استادیار تاریخ سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.
دکتر مجید عباس‌زاده مرزبالی* - دکتری علوم سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۲۳

چکیده

کشور ایران و هویت ملی آن امروزه با چالش‌های اساسی مواجه گشته‌اند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، چالش ناشی از تشدید هویت‌جویی قومی می‌باشد. از دیدگاه این مقاله، از مهم‌ترین عواملی که در بروز این چالش نقش دارد، فضای مجازی و رشد و گسترش آن در کشور می‌باشد. بر این اساس سئوال‌ات اساسی مقاله عبارت از این می‌باشند که، فضای مجازی چگونه توانسته است با تشدید هویت‌جویی قومی در نزد اعضای گروه‌های قومی ایرانی، هویت ملی ایران را با چالش مواجه نماید و این که دولت جمهوری اسلامی چگونه می‌تواند به مقابله با این چالش بپردازد؟ در پاسخ به این سئوال‌ات، فرضیه‌های مقاله بدین ترتیب می‌باشند که، فضای مجازی توانسته است با امکانات خود موجب تقویت گرایش اعضای گروه‌های قومی ایرانی نسبت به هویت قومی‌شان و تضعیف دل‌بستگی آنان به هویت ملی شده و بدین‌وسیله هویت ملی ایران را با چالش مواجه نماید و این‌که، دولت جمهوری اسلامی می‌تواند با اتخاذ سیاست‌هایی چون: مواجهه‌ی منطقی با فرایند جهانی‌شدن و فضای مجازی، به‌کارگیری سیاست وحدت در کثرت، ارتقای کیفیت زندگی افراد در مناطق قوم‌نشین و .. با چالش تشدید هویت‌جویی قومی مقابله نموده و بدین‌وسیله به تقویت گرایش اعضای گروه‌های قومی ایرانی نسبت به هویت ملی‌شان کمک کرده و موجبات تقویت و تحکیم هویت ملی ایران را فراهم نماید. لازم به ذکر است که روش این مقاله، توصیفی-تحلیلی بوده و شیوه‌ی جمع‌آوری منابع و اطلاعات نیز به‌صورت کتابخانه‌ای می‌باشد. واژه‌های کلیدی: فضای مجازی، چالش هویت‌جویی قومی، هویت ملی ایران، گروه‌های قومی ایرانی، دولت جمهوری اسلامی.

۱. مقدمه

هویت ملی به‌عنوان یکی از مسائل مهم تاریخی و جامعه‌شناختی، امروزه در جوامع مختلف با چالش‌های اساسی مواجه گشته است که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، چالش ناشی از تشدید هویت‌جویی قومی می‌باشد. قومیت و ملیت از انواع هویت‌های اجتماعی هستند که چگونگی رابطه و مناسبات آن‌ها با یکدیگر نقش مهم و مؤثری بر همبستگی و وحدت ملی دارد. بر این اساس، همگرایی میان دو هویت موجب برقراری وحدت و انسجام ملی و تقویت هویت ملی در کشور شده و در مقابل، ناسازگاری میان این دو منبع، زمینه‌های واگرایی و عدم انسجام ملی و تضعیف هویت ملی را فراهم می‌کند.

امروزه مباحث زیادی درباره اهمیت یافتن دوباره قومیت‌ها و هویت‌های قومی مطرح می‌باشد که این مسئله به دلیل تجدید حیات سیاسی اقوام در بسیاری از جوامع به‌ویژه جوامع چندقومی می‌باشد. برخلاف پیش‌بینی‌ها، نوسازی مدرن نتوانسته است موضوع قومیت را به‌عنوان یک منبع منازعه سیاسی از اهمیت بندازد. تحولات نوین صورت گرفته در عرصه قومیت از نظر محتوا و شدت به‌حدی است که می‌توان گفت ما با فرصت سیاسی جدید و گفتمان نوین احیاء قومیت و هویت قومی در عصر حاضر (موسوم به عصر جهانی شدن) مواجه هستیم. اهمیت سیاسی قومیت عمدتاً به این جهت است که می‌تواند به یک منبع مهم برای بسیج سیاسی و سرآغازی برای منازعات داخلی و خارجی و در نتیجه، تضعیف هویت ملی کشور گردد (Salehi Amiri, 2010; Karimi, 2011- b; Golmohammadi, 2010).

عوامل متعددی در تشدید هویت‌جویی قومی نقش ایفا می‌کنند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، رشد و گسترش فضای مجازی به‌عنوان ابزار فرایند جهانی شدن است. به‌طور کلی شکل‌گیری و توسعه فضای مجازی را می‌توان از مهم‌ترین دلایل پیشرفت جهانی شدن دانست. جهانی شدن به‌عنوان فرایندی منسجم و یکپارچه و پدیده‌ای چالش‌گر که جنبه‌های مختلف زندگی بشری را از خود متأثر ساخته، امروزه از طریق فضای مجازی توانسته است قلمرو بسیاری از مفاهیم سیاسی و اجتماعی از جمله هویت را درنوردیده و آن‌ها را با چالش‌های اساسی مواجه نماید. از نگاه این مقاله، فضای مجازی به‌عنوان ابزار مهم جهانی شدن، از یک سو قادر است با اشاعه ارزش‌های عام

جهانی، هویت‌های قومی را تضعیف کرده و از سوی دیگر می‌توانند آن‌ها را تقویت نماید که در این پژوهش به جنبه دوم توجه می‌شود.

پژوهش‌های اخیر در حوزه فضای مجازی، توجه ویژه‌ای را به نقش آن و قابلیت‌هایش در زمینه انتقال ارزش‌ها و فرایند هویت‌یابی و هویت‌جویی افراد و گروه‌های اجتماعی از جمله گروه‌های قومی معطوف کرده و بیان می‌کنند که فضای مجازی با کارکردهایش، موجب تقویت هویت‌های قومی نیز می‌گردد و بدین وسیله، موجبات تضعیف هویت ملی را فراهم می‌سازد. به طور کلی گسترش فضای مجازی موجب شده است که اعضای گروه‌های قومی به درک تازه‌ای از کیستی خود برسند. به عبارتی دیگر، گستردگی و فراگیر بودن فضای مجازی و تاثیرات اساسی آن موجب تقویت و برجسته شدن الگوهای هویتی دیگری غیر از هویت‌های ملی از جمله هویت‌های قومی و در نتیجه، ایجاد تزلزل در تعیین و انتخاب ترجیحات و اولویت‌ها در میان سطوح هویتی مذکور و شکاف و تعارض هویتی و تضعیف هویت ملی در جوامع چندقومی گشته است. این مسئله روی هم‌رفته باعث به‌جود آمدن چالش‌هایی در عرصه هویت ملی در این گونه جوامع گشته است. نکته مهم در این جا این است که کشور ایران نیز به‌عنوان جامعه‌ای چندقومی و متنوع، در حال حاضر با چالش فوق‌مواجه می‌باشد، به طوری که فضای مجازی بر روی گروه‌های قومی ایرانی نیز تاثیر گذاشته و تعداد قابل‌توجهی از اعضای این گروه‌ها با بهره‌گیری از این فضا، در جهت تقویت هویت قومی‌شان برآمده‌اند که این مسئله بر تعلق خاطر آنان نسبت به هویت ملی‌شان تاثیر منفی گذاشته است. به‌طور کلی اهمیت موضوع قومیت‌ها و هویت‌های قومی برای ایران که دارای تنوع قومی است و در مجاورت کشورهای برخوردار از مولفه‌های قومی - فرهنگی مشابه قرار دارد، در مقایسه با بسیاری از جوامع، زیاد می‌باشد (Mohammadi Irvanlo, et.al, 2019:23). «پیش‌بینی این است که با توجه هژمونیک شدن گفتمان شناسایی در فضای جهانی، مسئله مطالبات هویتی قومی بیش از گذشته در ساحت سیاسی ایران رخ خواهد نمود و تراکم چنین مطالباتی در کنار تداوم نابرابری‌های سیاسی، اقتصادی، و ... موجب انباشت نارضایتی و در نتیجه سیاسی‌شدن، رادیکالیزه شدن و امنیتی شدن موضوع قومیت‌ها در ایران خواهد شد» (Karimi, 2011- b:79). این مسئله به‌طور کلی انجام پژوهش پیرامون موضوع مقاله‌ی حاضر

و نیز اتخاذ و اجرای سیاست‌های مناسب و کارآمد از سوی دولت جمهوری اسلامی ایران به منظور مقابله با چالش تشدید هویت‌جویی قومی و تقویت گرایش اعضای گروه‌های قومی ایرانی نسبت به هویت ملی‌شان و تحکیم هویت ملی ایران را ضروری ساخته است.

۲. روش تحقیق

روش تحقیق این مقاله، توصیفی - تحلیلی بوده و شیوه گردآوری منابع و اطلاعات نیز به صورت کتابخانه‌ای می‌باشد. به‌طورکلی پژوهش حاضر با جمع‌آوری اطلاعات و استفاده از یافته‌های تحقیقات انجام شده در زمینه‌ی مورد بحث، به تجزیه و تحلیل می‌پردازد.

۳. مبانی نظری

۳-۱. تعریف مفاهیم

۳-۱-۱. فضای مجازی

فضای مجازی عنوانی برای دنیایی نوظهور در عصر پیدایش و گسترش رسانه‌های جدید ارتباطی است که بیش از دو سه دهه از رواج آن در جهان نمی‌گذرد (Hashemizadeh & Ansarinasab, 2017:21). فضای مجازی، محیط الکترونیکی است که ارتباط انسانی را به شیوه‌های سریع و فراجغرافیایی (یعنی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی) با ابزارهایی خاص و به‌طور مستقیم میسر می‌سازد و از آن جهت که برخاسته از اطلاعات نامرئی - اطلاعاتی است، اشکال متفاوتی به خود می‌گیرد (Mirmohammadi, 2015). ماهواره، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه، جلوه‌های اصلی فضای مجازی می‌باشند، که تمرکز پژوهش حاضر بر دو رسانه‌ی اول است. به‌طورکلی فضای مجازی از ویژگی‌هایی چون: دیجیتالی بودن، ظرفیت بالای ذخیره سازی اطلاعات و آزادی انتشار آن‌ها، تعاملی بودن، نامحسوس بودن فاصله‌های فیزیکی، جهانی بودن، محدود نبودن به قوانین مدنی دولت‌های ملی و ... برخوردار است.

۳-۱-۲. هویت قومی

به‌طورکلی منظور از قوم، اجتماع کوچکی از انسان‌ها در درون جامعه‌ای بزرگ‌تر می‌باشد که به‌صورت واقعی یا احساسی و ادراکی دارای اصل و نسب، خاطرات و گذشته تاریخی-فرهنگی، مذهب، زبان، سرزمین و خصوصیات ظاهری و فیزیکی مشترک است که هویت گروهی آن‌ها

را از گروه‌های دیگر متمایز می‌سازد (Nazari & Sazmand, 2011:317). بر این اساس، هویت قومی را می‌توان به معنای آگاهی و احساس تعلق اعضای یک گروه قومی نسبت به نمادها، ارزش‌ها و ویژگی‌های قومی خاص در نظر گرفت. «این هویت، خالص یا ایستا نبوده و تحت شرایط جدید و یا به واسطه مشارکت در عرصه اجتماعی با دیگر فرهنگ‌ها، از آن‌ها تاثیر پذیرفته و متقابلاً بر آن‌ها تاثیر می‌گذارد» (Fakohi & Ayyari, 2010:93).

۳-۱-۳. هویت ملی

هویت ملی عالی‌ترین و مهم‌ترین سطح هویت جمعی و زیربنای سایر هویت‌ها می‌باشد (Woodward, 2000). در تعریف هویت ملی باید میان هویت ملی کشور و هویت ملی اعضای جامعه، تفکیک قائل شد. منظور از هویت ملی کشور، مجموعه‌ای از نشانه‌ها و آثار مادی، زیستی، فرهنگی و اندیشگی است که موجب تفاوت ملت‌ها و جوامع از یکدیگر می‌شود، و مقصود از هویت ملی اعضای جامعه، آگاهی و احساس تعلق خاطر، تعهد و وفاداری آنان نسبت به اجتماع ملی و عناصر سازنده‌ی آن مانند سرزمین مشترک، تاریخ مشترک، فرهنگ مشترک و ... می‌باشد. هویت ملی پدیده یا امری ثابت و تغییرناپذیر نبوده و همواره بر اثر عوامل مختلف در معرض دگرگونی و تحول می‌باشد.

۳-۲. نقش فضای مجازی در تقویت هویت قومی

آنتونی گیدنز و استوارت هال از جمله صاحب‌نظرانی هستند که بر احیای هویت‌های محلی و قومی در عصر جهانی شدن تاکید می‌کنند. به اعتقاد گیدنز، در دوران جهانی شدن، ما شاهد تعامل و هم‌نشینی هویت‌های جمعی محلی با هویت‌های جمعی کلان هستیم، بدون این‌که وجود یکی دال بر ضدیت با وجود دیگری باشد (Ghaderzadeh & Ahmadpor, 2011:40). به اعتقاد وی، جهانی شدن موجب می‌شود که هویت‌های فرهنگی و نیز پیوندهای اجتماعی تنها در محدوده دولت - ملت‌ها نبوده و هویت‌ها و نیروهای محلی‌ای که به دلیل فشار و کنترل دولت‌ها امکان ظهور و بروز نداشتند، با کاهش کنترل دولت‌ها بر فرهنگ‌های محلی دوباره سربرآورده و احیاء شوند (Salimi, 2013:263). استوارت هال نیز بر این باور است که، هویت‌های محلی و قومی‌ای که تا دیروز امکان ابراز وجود نداشتند، امروزه در نتیجه‌ی

امکانات ارتباطی عصر جهانی شدن با سرعتی شگفت‌آور خود را مطرح می‌کنند؛ این هویت‌ها می‌توانند از طریق فناوری جدید و در ورای مرزها و افق‌های سنتی تاریخ پنهان خود را باز یافته و خود را نشان دهند (Hall,2004- a & Hall,2004-b).

به‌طور کلی می‌توان گفت امکانات فضای مجازی، گروه‌های قومی را در جوامع چندقومی قادر ساخته تا به تقویت هویت قومی‌شان پرداخته و به نوعی توازن قدرت را در رقابت با دولت برخلاف مسیر قبلی به پیش برده و آن را متحول سازند (Banihashemi,2011:142). کاهش نقش دولت‌ها در مقابل رشد فزاینده‌ی آگاهی‌ها و فعالیت‌های گروه‌های قومی، آن‌ها را در برابر وضعیت و تقاضاهای جدیدی قرار داده است به‌طوری‌که امکان بازگشت به سیاست‌های یک سویه‌ی قبلی را از بین برده است و «در صورت اتخاذ و اجرای سیاست‌های یک سویه، با واکنش خصمانه گروه‌های قومی مواجه می‌شوند» (Nasaj,2008 - 2009:132).

نکته اساسی که در این‌جا می‌بایست به آن اشاره داشت این است که وجود برخی عوامل و زمینه‌های نامساعد داخلی نیز در تحریک گروه‌های قومی نسبت به بهره‌گیری از امکانات فضای مجازی در جهت تقویت هویت قومی‌شان مؤثر می‌باشد که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به وجود نابرابری در شاخص‌های توسعه و یا مسئله عدم توسعه‌ی همه‌جانبه در مناطق قوم‌نشین و عدم‌تامین خواسته‌های اساسی این گروه‌ها اشاره کرد. در همین ارتباط، تد رابرت گار بیان می‌کند که هویت قومی زمانی اهمیت پیدا می‌کند که با افراد یک گروه قومی رفتاری تبعیض‌آمیز در مقایسه با گروه‌های دیگر صورت گیرد. گار، از این وضعیت تحت‌عنوان محرومیت نسبی یاد می‌کند که به صورت احساس بازیگران بر وجود اختلاف میان انتظارات ارزشی خود و توانایی ارزشی محیط مشخص می‌شود. از نظر وی، این وضعیت می‌تواند هویت قومی را به پایگاهی برای جنبش سیاسی و کشمکش تبدیل کند (Gurr,1999).

به‌طور کلی امروزه هویت‌یابی جدید قومی به‌صورتی متکثر، پراکنده، غیرمتمرکز و چندپاره در قالب جنبش‌های نوین اجتماعی دست به سازمان‌یابی زده و با بهره‌گیری از امکانات ارتباطی فضای مجازی، به طرح خواسته‌ها، بسیج نیروها و کسب حمایت از اهداف و آرمان‌ها می‌پردازد (Sheilal,2004:83-115). به‌عبارتی دیگر، گروه‌های قومی در عصر حاضر می‌توانند

ضمن بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود در فضای مجازی با ایجاد اجتماعات مجازی، امکان بازاندیشی، بازسازی و احیای مجدد هویت خویش را بیابند و عملاً از طریق برقراری ارتباط با دیگر گروه‌ها و اقلیت‌های قومی در سراسر جهان و یکپارچه‌نمودن خواسته‌های خود در عرصه‌های ملی و جهانی به نیروی موثری در تغییر سیاست‌های هویتی مبدل گردند (Garagi, 2006:58-61). جوامع قومی مجازی به جوامعی گفته می‌شود که به‌وسیله‌ی تکنولوژی‌های ارتباطی و باتوجه به اشتراک در ایستارها، تصورات، علائق، ارزش‌ها و ... به هم مرتبط می‌شوند (Elkins, 1997).

ظهور رسانه‌های مجازی و سهولت دسترسی به آن برای گروه‌های قومی از چند جهت اهمیت دارد: اول این‌که، سهولت ایجاد ارتباط همراه با سرعت آن و انتقال آگاهی به اعضای هم‌گروه از ویژگی‌های بارز این رسانه‌ها است. با کمک این و سایر، اعضای گروه‌های قومی به هویت خویش آگاه شده و می‌توانند فارغ از این‌که در کدام کشور قرار دارند، خواسته‌ها و تمایلات خویش را به راحتی به هم‌کیشان خود برسانند. دوم این‌که، این اعضا با توجه به آگاهی‌هایی که توسط این رسانه‌ها پیدا کرده‌اند هم‌چنان به راحتی عقاید خویش را برای سایرین مطرح کرده و در تمام جنبه‌ها به مقایسه خود با دیگران می‌پردازند، از این‌رو خودآگاهی به دست آمده انتظاراتی را پدید می‌آورد (Mirmohammadi, 2015:94).

گروه‌های قومی با بهره‌گیری از امکانات فضای مجازی، هم فرهنگ، هویت و مطالبات خود را جهانی می‌سازند و هم از اهرم‌ها و سازوکارهای نظارت بین‌المللی عمومی و خصوصی بر حقوق اقوام و اقلیت‌ها برای دفاع از حقوق قومی و اعمال فشار علیه دولت‌ها استفاده می‌کنند. به علاوه، این امکانات پتانسیل آگاهی‌بخشی، اطلاع‌رسانی، تبلیغات و بسیج سیاسی گروه‌های قومی را افزایش داده و ظرفیت آن‌ها را برای تقویت و گسترش پویای سیاسی ارتقا می‌دهد. گروه‌های قومی این امکان را می‌یابند تا با مخاطب قرار دادن نهادهای جامعه مدنی و افزایش سطح آگاهی آن‌ها از محرومیت‌ها و بی‌عدالتی‌های وارده بر خود، به کمک آنان فشار مضاعفی علیه دولت برای تحقق خواسته‌های شان اعمال کرده و با زیر سوال بردن مشروعیت، اقتدار و کارکردهای دولت، وفاداری گروه‌های قومی نسبت به دولت و هویت ملی را تضعیف

نمایند. گروه‌های قومی فعال در فضای مجازی می‌توانند دولت-قومیت‌های جدیدی را بدون اصرار بر هویت سرزمینی به وجود آورده و بدین وسیله موجب شکل‌گیری چندپارگی سیاسی- فرهنگی در کشور و بروز شکاف در هویت ملی شوند (Joneidi Jaefari & Kosari, 2016:19-23; Moghaddam, 2013:30; Karimi, 2011- a:95; Nazari & Gholipor, 2016:19-23).

۴. یافته‌های تحقیق

۴-۱. چیستی هویت ملی ایران

درخصوص ماهیت هویت ملی ایران، دو دیدگاه کلی وجود دارد: عده‌ای معتقدند که هویت ملی در ایران، پدیده‌ای متاخر و متأثر از ظهور دولت‌های ملی در اروپای قرون هجدهم و نوزدهم است، و دسته‌ای دیگر بر این باورند که به دلیل قدمت تاریخی گسترده کشور ایران، می‌توان نشانه‌هایی از وجود مفهوم هویت ملی را در ایران باستان جستجو کرد؛ دیدگاه اخیر معتقد است که مفهوم ملت به‌عنوان شالوده شکل‌گیری هویت ملی، قرن‌ها قبل از دولت‌های ملی قرن نوزدهم در کشور ایران وجود داشته است و این تمدن از ابتدا بر یک آگاهی ذهنی از خود و دیگران قوام یافته و موجودیت خویش را براساس این خودآگاهی ذهنی شکل داده بود (Ghasemi, & Ebrahim-Abadi, 2011:116-117). مقاله‌ی حاضر با دیدگاه دوم هم‌عقیده می‌باشد.

به‌طور کلی می‌توان گفت، آنچه از آن تحت‌عنوان هویت ملی ایران یاد می‌شود، قرن‌ها پیش و در دوره باستان ایجاد شده و در طول تاریخ توانسته است پایداری، پویایی و استمرار خویش را حفظ کرده و استمرار بخشد. در یک عبارت کلی، منظور از هویت ملی ایران، مجموعه‌ای از نشانه‌ها و آثار مادی، زیستی، فرهنگی و اندیشگی است که در سیر تحول تاریخی به اجتماع ملی ایران شکل داده و موجب تفاوت این اجتماع از جوامع دیگر شده‌اند. با توجه به آنچه بیان شد، می‌توان گفت که نوعی هویت ملی در میان ساکنان ایران از دیرباز وجود داشته است. بدین معنا که از دوره هخامنشیان تا امروز، مردم ساکن در این کشور، خود را ایرانی و متعلق به جغرافیای سرزمینی به نام ایران یا ایران‌شهر و یا ایران‌زمین دانسته و نسبت به منابع و عناصر شکل‌دهنده‌ی آن دارای آگاهی بوده‌اند. این آگاهی موجب ایجاد همبستگی در میان ساکنان

سرزمین ایران شده بود.

هویت ملی ایران دارای سه رکن اصلی می‌باشد، به طوری که از آن‌ها در دوره‌های مختلف تاریخی بهره‌مند شده و پرورش یافته است: رکن اول مربوط به ایران باستان است که آن را بُعد ایرانی هویت ملی می‌نامند. این لایه، مشحون است از اسطوره‌ها، افسانه‌ها، ادیان و تابوها که به‌رغم گستره تاریخی دوازده قرنی یادآور استمرار و تداوم بی‌نظیری در تاریخ ایران است. در دوره ایران باستان، بن‌مایه هویت ایرانی با مشخص شدن فرهنگ و آداب و رسوم مشخص و تمایز و قرارگرفتن ایران در برابر سایر کشورها و اقوام با آیین زرتشت، اندیشه حکمران عادل (دادگر) تشخیص یافت. رکن دوم مربوط به اسلام می‌باشد که به مدت چهارده قرن به هویت ملی ایرانیان و نوع نگرش آن‌ها به جهان و رفتار و ساختار اجتماعی و سیاسی آن‌ها جهت داد. به عبارتی در چهارده قرن اخیر بخش مهمی از عناصر هویت‌ساز ایرانیان از اسلام تغذیه شده است. رکن سوم نیز مدرنیته می‌باشد که از اوایل دوره قاجار و در نتیجه‌ی آشنایی ایرانیان با آن، بر اندیشه‌های سنتی تعلق به ایران و هویت ایرانی تاثیر گذاشته و جلوه تازه‌ای به این هویت بخشید (See: Bashirieh, 2004- a; Bashirieh, 2004- b; Rajaiee, 2007; Naghibzadeh, 2002). البته در رابطه با مدرنیته باید به این نکته‌ی مهم نیز اشاره کرد که ویژگی‌های این پدیده از قبیل برابری، قانون‌گرایی، مشارکت سیاسی و آزادی، از زمانی که در ایران مطرح شده‌اند، در حال «درونی شدن» و «نهادینه شدن» بیشتر هستند. علاوه بر این، وجود نوعی آگاهی ملی در میان ایرانیان و قائل شدن تمایز با دیگر ملت‌ها در طول تاریخ همواره بر مبنای مؤلفه‌های مهمی چون سرزمین ایران، تاریخ کهن و سرگذشت مشترک، دین و اعتقادات مذهبی، میراث سیاسی و حکومت ایرانی، فرهنگ غنی و پویا، زبان فارسی، و اسطوره‌های ملی-ایرانی پدید آمده بود. این عناصر در طول تاریخ، تحولات خاصی را طی نمودند و به عنوان سنگ‌بنا و ستون‌های مستحکم بنای ایرانی قوام یافته و صلابت خود را به عنوان مهم‌ترین نشانه‌های ایرانی بودن در فرایند بحران‌های گوناگون به آزمون گذاشتند و امروزه نیز مهم‌ترین نشانه‌های ایران و تعریف ایرانی بودن می‌باشند.

۲-۴. گروه‌های قومی در ایران

سرزمین ایران از روزگاران کهن جایگاه سکونت اقوام گوناگون با موقعیت‌های تقریباً همانند بوده است. از این رو ایران را می‌توان کشوری چندقومی یا دارای تنوع قومی دانست (Hafeznia, 2006:24 & Kavianirad). تنوع قومی ناظر بر وضعیتی است که گروه‌های قومی مختلف هرکدام با هویت خاص خود که ریشه در تجربیات، منافع، خودآگاهی‌ها و تبار مشترک‌شان دارد، در درون یک اجتماع بزرگ‌تر قرار می‌گیرند (Salehi Amiri, 2006:39).

نگاهی به تاریخ گذشته‌ی ایران، بیان‌گر این واقعیت است که این کشور از معدود کشورهای تاریخی و باستانی به شمار می‌آید که دارای تنوع قومی، زبانی، فرهنگی و ... چندهزار ساله است، چرا که این سرزمین به دلیل موقعیت جغرافیایی و شرایط آب‌وهوایی‌اش در طول تاریخ همواره محل عبور اقوام و مهاجران مختلف با فرهنگ‌های گوناگون بوده است (Seyfollahi, 2014:104 et.al). به‌طور کلی نواحی متنوع فرهنگی و قومی در ایران به تناسب پیشینه تاریخی و تحولات سیاسی-اجتماعی در گستره این سرزمین، دارای وسعت و دایره اثرگذاری متفاوتی در گذار تاریخ آن بوده‌اند (Kaviani Rad, 2010:117-118). آذری‌ها و ترک‌ها، کرد‌ها، لر‌ها، ترکمن‌ها، عرب‌ها و بلوچ‌ها گروه‌های عمده قومی در ایران می‌باشند (Porsaeed, 2017:37-38). برخی از این اقوام در دوسوی مرزهای بین‌المللی سکونت دارند.

برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های اقوام ایرانی بدین شرح می‌باشند: ۱. اقوام ایرانی بخش جدانشدنی سرزمین، دولت و جامعه ایران بوده و از قرن‌های پیش از اسلام در درون مرزهای ایران به سر می‌برده‌اند، ۲. این اقوام از روزگاران کهن در چارچوب سرزمینی ایران می‌زیسته‌اند، ۳. اقوام ایرانی از راه فتح نظامی و کشورگشایی و یا براساس معادلات بین‌المللی در قلمرو سرزمین ایران قرار نگرفته‌اند و این که ۴. این گروه‌ها به‌عنوان گروه‌های متفاوت و جدا از هم در این سرزمین وجود نداشته‌اند (Ahmadi, 1390- a; Karimi, 2011-a).

در رابطه با چگونگی مناسبات اقوام و دولت در ایران می‌توان گفت، «قبل از استقرار دولت پهلوی، تمایز دولت از اقوام آسان نبود و سران اقوام در بدنه دولت حضور داشتند» (Salehi Amiri, 2006:14-15). در دوره رضاشاه، سیاست یکسان‌سازی براساس اندیشه «برتری نژاد

آریایی» در جامعه ایران پیاده شد و در عصر محمدرضاشاه نیز خط‌مشی رضاشاه درقبال قومیت‌ها دنبال شد و خواسته‌های مشروع آنان توسط دولت زیرپا گذاشته می‌شد. در فردای انقلاب اسلامی، «گسترده‌گی دامنه آزادی‌های سیاسی، اجازه بروز تمایلات سیاسی گوناگون را به اقوام داده بود اما به‌علت طرح خشونت‌آمیز خواسته‌های قومیت‌ها از سوی برخی گروه‌های مدافع حقوق قومی، مناقشه‌های قومی تبدیل به عاملی برای تحدید فعالیت‌های گروه‌های قومی شد» (Rezapor Ghoshchi & Naderi, 2014:75-78). به‌طورکلی هرچند سیاست‌های دولت دولت جمهوری اسلامی در زمینه اقوام تا حدودی توانسته جبران نارضایتی‌های گذشته را بنماید، اما به‌نظر می‌رسد که این دولت برای رسیدن به فضای مطلوب جهت پاسخ‌گویی به مطالبات قومی در حوزه‌های مختلف، باید تلاش بیشتری بنماید.

نکته اساسی در رابطه با شرایط کنونی اقوام ایرانی، مسئله عدم توسعه‌ی همه‌جانبه‌ی مناطق قوم‌نشین می‌باشد، به‌طوری‌که اکثر محققان در این‌باره اتفاق نظر داشته و معتقدند پس از انقلاب اسلامی علی‌رغم برخی اقدامات صورت‌گرفته از سوی دولت، این نابرابری همچنان به قوت خویش باقی مانده است. این شرایط موجب شده است که نیاز به برابری اقتصادی و اجتماعی و دسترسی به فرصت‌ها و امتیازات اقتصادی، اجتماعی و شغلی به یکی از مهم‌ترین نیازهای گروه‌های قومی در ایران تبدیل شود (Abolhasan Shirazi & Amjadian, 2008:144; Ahmadi, 1390- a:334-344). این مسئله به‌طورکلی در تحریک اعضای گروه‌های قومی ایرانی در استفاده از فضای مجازی در جهت تقویت هویت قومی‌شان نقش اساسی داشته است.

۳-۴. نسبت هویت ملی و هویت قومی در ایران

به‌طورکلی علی‌رغم تاریخی بودن هویت ملی در ایران نمی‌توان وجود آن را به معنی نبود هویت‌های دیگر و عدم احساس تعلق به آن‌ها در میان ایرانیان دانست، چرا که انواع گوناگونی از هویت‌های اجتماعی در ایران وجود دارند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، هویت‌های قومی می‌باشد (Ahmadi, 1390- a:108). هویت قومی و ملی در میان اقوام ایرانی از هویت‌های برجسته محسوب می‌شوند. مهم‌تر آن‌که به لحاظ هم‌زیستی و هم‌نشینی تاریخی و طولانی مدت، میان این دو نوع هویت، تعارض و ناسازگاری وجود نداشته و در طول تاریخ ایران به صورت

توام ایجاد شده‌اند (Amirkafi, Mehdi & Hajiani, 2013:130).

تکثر عوامل ترکیبی پدیده هویت، در طول زمان همواره امکان آن را فراهم ساخت که اقوام ایرانی در قالب یک سرزمین با هویت ملی واحدی شناخته شوند. از دوران کهن یک رشته ویژگی‌ها و مؤلفه‌های مشترک آن‌ها را به هم پیوند زده است (Noraee, 2015:122). هویت ملی مردم ایران به نوعی جنبه‌های عام و فراگیر فرهنگ و هویت گروه‌های قومی بوده که در گذر زمان، شکل یگانه و فراقومی - به اندازه یک ملت کهن - یافته است. از سویی دیگر، هویت ملی ایران چتر گسترده‌ای است که هویت‌های محلی و قومی را در درون خود جای داده و عنصر قوام‌بخش اقوام است (Hafeznia, et.al, 2006:12). این هویت ملی را می‌توان هویتی فراقومی دانست، به طوری که نمی‌توان آن را به هیچ قوم، نژاد، زبان، و ... خاصی محدود دانست. هویت ملی ایران در درازای تاریخ با همکاری اقوام گوناگون ایرانی پدیدار شده و هیچ‌گاه جنبه قومی، نژادی و ... پیدا نکرده است و تقریباً در نزد هیچ‌یک از آن‌ها احساس بیگانگی بر نمی‌انگیزد و مفهومی دربرگیرنده‌ی همه ایرانیان می‌باشد (Ramazanzadeh & Bahmani Qajar, 2008: 73).

(Modirshanehchi, 2005:178; 91 &).

اقوام ایرانی در طول تاریخ، گاهی در یک قلمرو جغرافیایی برای خود حکومتی محلی تشکیل می‌دادند و زمانی با اتحاد با قومی دیگر در قامت یک دولت ملی ظهور کرده و سایر اقوام را زیر سیطره خود درآورده و با مشخص نمودن مرزهای جغرافیایی، انسانی و نژادی، هویت ملی را بازتعریف می‌کردند (Seyfollahi, et.al, 2014:107). این اقوام طی قرون متمادی در پهنه گسترده ایران در کنار یکدیگر زندگی کرده و در مقاطع زمانی مختلف در روند تحولات جامعه حضور داشته و نقش‌آفرینی کرده‌اند (Karimi, 2011-a: 332).

وجود عناصر ریشه‌دار و ساختارهای وحدت‌بخش دینی و مذهبی، هم‌زیستی تاریخی ایرانیان با یکدیگر و وجود میراث مشترک فرهنگی موجب شده است که تنوع قومی و فرهنگی در ذیل و طول کلیت جامعه و هویت ملی ایرانی معنی پیدا کند، نه در عرض و مقابل یگانگی ایران (Karimi, 2011-a:332). همین مسئله باعث شده است که علی‌رغم وجود برخی عناصر اختلاف برانگیز در میان اقوام ایرانی از جمله زبان، خلل چندانی بر همبستگی میان بخش‌های

گوناگون جمعیتی و جغرافیایی کشور وارد نشود (Ahmadi, 1390- a:119-120).

۴-۴. فضای مجازی و تشدید هویت جویی قومی در ایران

نتایج پژوهش‌ها و تجربیات، نشان‌دهنده‌ی آن است که کشور ایران در حال حاضر در مسیر تغییرات مختلف متأثر از فرایند جهانی شدن و فضای مجازی به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی آن قرار گرفته است. این کشور هم‌زمان با سایر کشورها در معرض تجربه‌ها و تغییرات و دگرگونی‌هایی قرار گرفته و ابعاد مختلف زندگی مردمان آن از جمله اعضای گروه‌های قومی به‌ویژه در زمینه هویت تحت‌تأثیر رشد و گسترش فضای مجازی دستخوش تحولاتی شده است (Ahmadi, 1390- a:328). فرایند جهانی‌شدن و در پی آن رسانه‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطی از دهه ۱۳۷۰ فضای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران را فرا گرفت و گسترش نفوذ ماهواره‌ها و اینترنت به تدریج رفتارهای سیاسی-اجتماعی و گرایش‌های هویتی و کنش‌های اجتماعی در جامعه را متأثر ساخته است (Danaei & Babaei Saroyi, 2017:45).

باتوجه به تحولات اجتماعی و فرهنگی صورت‌گرفته در ایران در دهه‌های اخیر، بسیاری از ایرانیان از جمله اعضای گروه‌های قومی توانسته‌اند به درک جدیدتر و متفاوت‌تری از هویت خود دست یابند. عوامل مختلفی موجب به‌وجود آمدن چنین شرایطی گشته‌اند که از مهم‌ترین آن‌ها، گسترش فضای مجازی در کشور و استفاده از رسانه‌های آن می‌باشد. نکته مهم در این‌جا این است که بسیاری از کاربران قومی در ایران به‌دلایلی چون: نبود عرصه عمومی در کشور، متنوع‌بودن فضای رسانه‌های مجازی در برقراری ارتباط، و ... جذب این فضا شده و می‌شوند. به‌طورکلی نتایج حاصل از تحقیقات انجام‌گرفته در زمینه‌ی تأثیر فضای مجازی بر هویت قومی کاربران قومی ایرانی، در کنار شواهد موجود در جامعه‌ی امروز ایران، نشان‌دهنده‌ی تأثیرگذاری فضای مجازی بر هویت‌های قومی در این کشور و تقویت آنان است. در واقع یافته‌ها و شواهد حاکی از آن هستند که اعضای گروه‌های قومی ایرانی، فضای مجازی را بهترین جایگاه برای بروز و تجلی خود یافته‌اند و با استفاده از آن، در راه احیاء و تقویت هویت قومی‌شان استفاده می‌کنند. در این‌جا به تعدادی از این تحقیقات اشاره می‌گردد:

در پژوهشی که توسط حافظ‌نیا و همکارانش (2006) با استفاده از روش پیمایشی و تکنیک

پرسشنامه از تعدادی از دانشجویان دانشگاه‌های تهران به منظور واکاوی نسبت جهانی شدن با هویت ملی دانشجویان قومی انجام گرفت، این نتیجه حاصل شد که گسترش فرایندهای جهانی شدن در قالب فناوری اطلاعات، از یک سو هویت قومی این دانشجویان را تقویت کرده و از سوی دیگر هویت ملی آنان را تضعیف کرده است.

در تحقیقی که فکوهی و عیاری (2010) با مطالعه کیفی وبسایت‌ها، وبلاگ‌ها و اتاق‌های گفت‌وگوی پنج گروه قومی آذری، بلوچ، ترکمن، عرب و کرد به منظور بررسی تاثیر اینترنت بر هویت این گروه‌ها به عمل آوردند به این نتیجه دست یافتند که در گستره بی‌حدومرز فضای مجازی، مرزهای هویت قومی نه تنها از میان نرفته‌اند بلکه امکان تجلی بسیار بیشتری یافته‌اند. شیبانی و همکارانش (2011) در پژوهشی که با تکیه بر تحقیقات میدانی و روش تحلیل محتوا درباره تاثیر جهانی شدن بر هویت قومی ایل قشقایی به انجام رسانده‌اند، به این نتیجه دست یافتند که جهانی شدن موجب تقویت هویت قومی ایل قشقایی شده است. از نظر آنان جهانی شدن، قشقایی‌ها را برای شناخت خود و چه کسی بودنشان برانگیخته و در شناخت آنان از خویش تاثیر مثبت گذاشته است.

تاجیک اسماعیلی و همکارانش (2014) در تحقیقی که با روش پیمایشی و ابزار پرسشنامه در بین ۴۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های آزاد اسلامی شهر تهران و با هدف بررسی تاثیر اینترنت بر هویت‌های ملی و فروملی این دانشجویان به انجام رسانده‌اند به این نتیجه دست یافتند که فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی زمینه تقویت هویت‌های فروملی و تضعیف هویت‌های ملی را در نزد دانشجویان فراهم کرده است.

رسولی و همکارانش (2014) با استفاده از روش اسنادی و مصاحبه کیفی با تعدادی از کارشناسان حوزه علوم اجتماعی و ارتباطات، در صدد شناسایی سازوکارهای بازنمایی هویت فرهنگی قومی اقوام ایرانی در شبکه‌های ماهواره‌ای برآمدند که نتایج پژوهش‌شان بیانگر این مسئله است که این شبکه‌ها از طریق سازوکارهای بازنمایی مبتنی بر محور تمایزات فرهنگی در شکل‌دادن و بازتعریف هویت فرهنگی قومی اقوام ایرانی نقش اساسی دارند.

رضایی (2015) در قسمتی از تحقیق خود که به تاثیر فضای مجازی بر هویت در ایران اختصاص

دارد، به ساختاریابی مجدد هویت قومی بلوچ‌های ایران تحت تاثیر مصرف محصولات رسانه‌های غیرملی از جمله فیلم‌های ماهواره‌ای آمریکایی و هندی دوبله‌شده به زبان قومی اشاره می‌کند که منجر به ایجاد نوعی بی‌تفاوتی از سوی آنان نسبت به هویت ملی شده است.

حکیمی (2011) نیز در پژوهشی، تاثیر شبکه اجتماعی فیس‌بوک بر هویت کاربران کرد را با استفاده از روش کیفی مصاحبه آنلاین یا اینترنتی مورد بررسی قرار داده است که نتایج آن نشان می‌دهد فیس‌بوک توانسته نقش عمده‌ای در بازنمایی هویت کردها در جهان داشته و از این راه به یافتن دوستان و هم‌فکران کرد و غیرکرد کمک نماید.

ساروخانی و رضایی (2012) در تحقیقی که با روش پیمایشی و تکنیک پرسشنامه و مصاحبه از کاربران جوان بین ۱۸ تا ۲۸ سال در شهر تهران برای شناسایی تاثیرات استفاده از اینترنت در هویت قومی جوانان انجام دادند، به این نتیجه دست یافتند که اینترنت موجب تقویت هویت قومی جوانان در شهر تهران شده است.

حیدری و شاوردی (2013) در پژوهش خود، با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و مصاحبه با تعدادی از صاحب‌نظران حوزه قومیت و رسانه، ضمن شناسایی ابعاد فعالیت گروه‌های قومی ایرانی در شبکه‌های اجتماعی مجازی، در کنار فرصت‌ها، تهدیدات استفاده از این شبکه‌ها را برای هویت ملی این گروه‌ها مورد بررسی قرار داده‌اند. از نگاه تحقیق مذکور، فراهم‌آمدن فضای تعامل و گفتگوی بین‌قومی و ... از مهم‌ترین فرصت‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی در حوزه قومیت است.

کیانپور و همکارانش (2013) در تحقیقی که به صورت پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه اینترنتی با هدف تبیین تاثیر شبکه اجتماعی فیس‌بوک بر هویت قومی کاربران ترک در ایران انجام دادند به این جمع‌بندی رسیدند که کاربران ترک از امکانات شبکه فیس‌بوک برای معرفی خود به سان یک هویت قومی، مطرح ساختن دیدگاه‌های خود در راستای حفظ هویت و تداوم فرهنگ خویش و ... استفاده می‌کنند.

به‌طور کلی یافته‌های پژوهش‌های فوق به این موضوع اشاره دارند که به‌علت گسترش فضای مجازی و به‌کارگیری آن از سوی بسیاری از اعضای گروه‌های قومی در ایران، رابطه این افراد با

هویت ملی‌شان تحت‌تأثیر قرار گرفته است. به عبارتی نتایج تحقیقات مذکور حاکی از آن‌اند که بین مدت‌زمان عضویت، میزان مشارکت، واقعی‌تلقی‌کردن محتوای مطالب ارائه‌شده و اهداف و انگیزه کاربران قومی در استفاده از فضای مجازی با هویت قومی آن‌ها، رابطه‌ای مثبت و مستقیم وجود دارد؛ یعنی با افزایش این متغیرها، هویت قومی آن‌ها تقویت و در مقابل، هویت ملی‌شان تضعیف می‌شود. «این مسئله به‌طورکلی بیان‌گر این واقعیت نیز می‌باشد که روند یکپارچه‌سازی و یکپارچگی ملی در ایران نتوانسته علائق و گرایش‌های محلی و قومی را تضعیف کند. بنابراین هر جا و هر زمان که این علائق زمینه بروز بیابند، نمود خواهند یافت» (Hafeznia, et.al, 2006:17).

نکته اساسی در این‌جا آن است که، در حال حاضر علی‌رغم برخی مرزبندی‌ها و دسته‌بندی‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و تاریخی موجود در درون گروه‌های قومی ایرانی، مقوله هویت قومی بیشتر در قالب انواع تلاش‌ها برای تقویت موجودیت گروه قومی و حفظ مرزبندی بیرونی گروه با دیگران نمودار می‌شود و چالش‌ها و مناقشات درونی کمتر قابل مشاهده‌اند. با توجه به تازگی نسبی پدیده فضای مجازی در ایران، به‌نوعی هنوز می‌توان قومیت‌های ایرانی را در ابتدای مسیر ارتباطات مجازی خود در نظر گرفت (Fakohi & Ayyari, 2010). با تمامی این‌ها، فضای مجازی با ویژگی‌ها و امکانات خود، توانسته است مطالبات و دغدغه‌های به‌حاشیه رانده‌شده‌ی گروه‌های قومی در ایران را به مرکز آورده و هویت قومی‌شان را پررنگ‌تر و برجسته‌تر سازد.

نکته‌ی مهم دیگر این‌که، هویت‌جویی‌های قومی را ضرورتاً نمی‌توان به‌معنای نفی ملیت ایرانی از سوی گروه‌های قومی ایرانی دانست و تنها در صورت فاصله‌گیری آنان از هویت و ملیت ایرانی خود است که مبانی هویت ملی کشور به‌چالش کشیده شده و زمینه‌های تقویت نیروهای واگرا نیز فراهم می‌گردد. به‌عبارتی، «برخلاف بسیاری از کشورهای چندقومیتی که چالش‌ها و منازعات قومیتی در آن‌ها در اکثر موارد، ریشه در بنیان‌های هویتی، فکری و فرهنگی متمایز آن‌ها دارد، در کشور ایران به‌دلیل برخوردارگی گروه‌های قومی از اشتراکات تاریخی، فرهنگی، مذهبی و ...، منازعات سیاسی و مشکلات قومیتی، بیشتر ریشه در قدرت اعم از

قدرت سیاسی، اقتصادی و ... دارد. به بیانی دیگر، ریشه‌ی مشکلات قومیتی در ایران را می‌بایست بیشتر در موضوعاتی مانند عدالت و نوع تقسیم قدرت، ثروت و منزلت جستجو کرد» (Mohammadi Irvanlo, et.al, 2019:32).

همچنین از جمله ویژگی‌های اساسی ارتباطات قومی مجازی در ایران، دشواری کنترل آن‌ها توسط دولت است. نداشتن تجلی فیزیکی و تمایل بسیاری از اجتماعات قومی مجازی به فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی باعث شده است که کنترل و مراقبت دولت بر فضا و مرزهای کشور تحلیل برود. این اجتماعات، این قابلیت را دارند که به دور از نظارت اجازه و کنترل دولت فعالیت کنند. هرچند در فضای مجازی امکان اعمال نظارت، محدودیت و سانسور به اشکال مختلف وجود دارد، اما شرایط بسیار انعطاف‌پذیر، باز و آناارشی‌گونه‌ی آن موجب شده است که اعضای گروه‌های قومی، رسانه‌های مجازی را با اطمینان خاطر بیش‌تری نسبت به هر رسانه دیگری در داخل برای بیان مطالبات و اعمال فرایندهای هویت‌جویی به کار گیرند. به‌طور کلی در رابطه با تاثیر ماهواره بر اقوام ایرانی می‌توان گفت که بهره‌گیری گروه‌های قومی از شبکه‌های ماهواره‌ای، برای جامعه چندقومی ایران پیامدهای مهمی در خصوص هویت ملی و ابعاد قومی دربر داشته و در مسئله هویت‌جویی قومی این تاثیرات نمایان‌تر می‌باشد. آنچه بر ابعاد این مسئله می‌افزاید این است که شبکه‌های ماهواره‌ای قومی در حال حاضر بخش زیادی از اوقات مخاطبان قومی داخل کشور را به خود اختصاص داده و به رقیبی جدی برای صدا و سیما، جمهوری اسلامی تبدیل شده‌اند.

از مهم‌ترین دلایل گرایش اعضای گروه‌های قومی ایرانی به شبکه‌های ماهواره‌ای، پخش برنامه‌هایی از شبکه‌های داخلی است که متناسب با نیازهای آنان نیست و حتی اگر شبکه‌های تلویزیونی استانی هم برنامه محلی داشته باشند، بیش‌تر به موضوعات اجتماعی (عمرانی، شهری و ...) می‌پردازند و مسائل قومی را به این امور تقلیل می‌دهند و کم‌تر به موضوعات فرهنگی و مسائلی از قبیل ریشه تاریخی و فرهنگی اقوام، لباس و پوشش محلی، ریشه‌یابی و آموزش زبان محلی، ویژگی‌های سرزمینی، پراکندگی و تنوع قومی و ... می‌پردازند. شواهد نشان می‌دهند که در محتوای برنامه‌های پخش شده از صدا و سیما، اقوام ایرانی به شیوه‌ی نه‌چندان مناسبی به‌نمایش

درمی‌آیند و آن‌ها تصاویر پخش شده درباره خود را چندان مطلوب نمی‌دانند. بنابراین گروه‌های قومی ایرانی نمی‌توانند خواسته‌ها و نیازهای ارتباطی خود را در بُعد فرهنگی به اندازه کافی از رسانه‌های داخلی دریافت کنند. مجموعه این عوامل موجب می‌شود که رسانه‌های داخلی نتوانند اعتماد مخاطبان قومی را به خود جلب کنند. این عوامل موجب تکاپو در اعضای گروه‌های قومی ایرانی می‌شود تا دست‌یابی به هویت قومی خود را از طریق رسانه‌های جایگزین طلب کنند. در واقع مردمی که تمایل دارند به هویت قومی و محلی خویش مراجعه کنند، به هر رسانه‌ای که تصویر هویت و فرهنگ خود را در آن ببینند روی می‌آورند (Rasoli et al., 2014).

برعکس رسانه‌های داخلی، در برنامه‌های شبکه‌های ماهواره‌ای قومی به موضوعات مختلف مربوط به اقوام ایرانی پرداخته می‌شود. این شبکه‌ها از لحاظ نوع محتوا، برنامه‌هایی را پخش می‌کنند که در شبکه‌های تلویزیونی داخلی ایران پوشش داده نمی‌شود و از این طریق خود را به عنوان یک رسانه قومی مطرح می‌کنند. راهبرد اصلی این شبکه‌های ماهواره‌ای، تقویت هویت‌های قومی و اصالت‌دادن به عناصر هویت قومی است. آن‌ها به نیازهای مخاطبان قومی توجه کرده و براساس سلیقه آنان برنامه‌سازی می‌کنند. در این زمینه مهم‌ترین عناصری که از سوی شبکه‌های مذکور به بازنمایی درمی‌آیند، عبارتند از: زبان، آداب و رسوم، موسیقی و فولکلور، سرزمین تاریخی، بازنمایی مشاهیر و نخبگان قومی و استفاده از شخصیت‌های شناخته‌شده قومی. همچنین ویژگی دیگر برنامه‌های ماهواره‌ای قومی آن است که توجه زیادی به پخش برنامه‌های شاد و سرگرم‌کننده دارند و این شادی را در قالب موسیقی و برگزاری جشن‌ها ارائه می‌دهند. همچنین تا حد زیادی به بازنمایی وقایع روز در جامعه می‌پردازند. شبکه‌های ماهواره‌ای قومی با برجای گذاشتن تاثیرات ذهنی، موجب برانگیختن نگرش‌های قومی و علاقه‌مندشدن به خرده‌فرهنگ و هویت قومی در نزد اعضای گروه‌های قومی در ایران می‌شوند. این شبکه‌ها در هویت‌دهی به مخاطبان قومی و برآوردن این نیاز که فرد هویت‌اش را براساس قومیت تعریف کند، خوب عمل می‌کنند (Rasoli et al., 2014).

در کنار شبکه‌های ماهواره‌ای، اینترنت نیز دگرگونی‌هایی در ساختار مناسبات قومی در ایران

ایجاد کرده که فرصت‌های نوینی را برای تقویت هویت قومی به وجود آورده است. هرچند داده‌های آماری در برخی از تحقیقات صورت گرفته حاکی از آن است که گرایش به هویت‌جویی قومی در ایران امروز در میان برخی اقوام بیشتر از سایر اقوام است (Hajiani, 2008)، اما می‌توان بیان کرد که مطالبات مطرح شده در وب‌سایت‌ها و وبلاگ‌های قومی ایرانی تقریباً مشابه بوده، به طوری که اغلب بر مواردی چون: محرومیت‌زدایی، زبان، مذهب و وطن مشترک، و ... توجه دارند. همچنین به این نکته نیز باید اشاره داشت که حیطه توجه وب‌سایت‌ها و وبلاگ‌های قومی تنها شامل بخش ایرانی گروه نمی‌شود، بلکه نسبت به بخش غیرایرانی قومیت در کشورهای همسایه نیز ابرازعلاقه صورت می‌گیرد.

ویژگی‌های منحصربه‌فرد اینترنت باعث شده است تا اعضای گروه‌های قومی ایرانی بتوانند از وب‌سایت‌ها، وبلاگ‌ها، چت‌روم‌ها و دیگر امکانات فراهم شده در این شبکه به منظور تقویت هویت قومی‌شان بهره‌گیرند. نگاهی به نحوه حضور و کنش این افراد در اینترنت نشان‌دهنده آن است که شاخص‌ها و نماگرهای قومی به اشکال گوناگون در سراسر این رسانه ارتباطی حاضرند. این حضور را در عناوین انتخاب شده برای پایگاه‌های اینترنتی، در نمادها، عکس‌ها و ...، اسامی و آدرس‌های انتخاب شده برای وبلاگ‌ها و آدرس‌های ایمیل، گروه‌های اینترنتی، استفاده از زبان‌های قومی و محلی در نگارش متون و نیز ارتباطات درون‌قومی رایج در شبکه‌های اینترنتی و ... می‌توان مشاهده کرد.

یافته‌ها بیانگر این هستند که در نشریات و سایت‌های اینترنتی قومی ایرانی، مسائل محلی و قومی بیش از موضوعات و مسائل ملی بازنمایی شده‌اند، به طوری که بخش قابل‌توجهی از جغرافیای زیرپوشش مطالب، مربوط به سطح محلی و قومی است. علاوه بر این، پیشی جستن تعداد و درصد بازنمایی نشانگان هویت قومی بر نشانگان هویت ملی در این نشریات و سایت‌ها و وجود نگاه تقابلی در طرح هویت‌های قومی و ملی، نشان‌دهنده این واقعیت است که نویسندگان و طراحان این نشریات و سایت‌ها در تهیه محتوا، آگاهانه اولویت و تقدم خاصی برای هویت قومی قائل شده و در آن‌ها جهت‌گیری‌های ملی ضعیف می‌باشد. به عبارتی دیگر، جهت‌گیری غالب سایت‌ها و نشریات اینترنتی قومی نسبت به هویت‌های ملی و قومی به ترتیب

منفی و مثبت می‌باشد و این موضوع بیانگر این واقعیت است که اجتماع قومی در صدر تعلقات و ترجیحات هویتی این سایت‌ها و نشریات جای دارد. علاوه بر این نسبت بسیار پایین انعکاس هم‌زمان هویت‌های ملی و قومی در نشریات و سایت‌های مجازی قومی، مؤید این واقعیت است که در آن‌ها هویت‌های ملی و قومی به‌نوعی در تقابل با هم تعریف و هویت قومی در عرض هویت ملی و نه در طول آن تعریف شده است. در ارتباط با مطالب فوق می‌توان به وب‌سایت‌هایی چون: اتحاد بلوچستان، تبریز نیوز، گُردیار، جبهه دموکراتیک مردمی خلق عرب اهواز، ترکمنصحرا، و وبلاگ‌هایی مانند: ترک ایران، آوای بلوچستان، ترکمن‌ها، اخبار کردستان اشاره کرد. به‌طور کلی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی از کارکردهای مختلفی برای گروه‌های قومی ایرانی برخوردارند که مهم‌ترین آن‌ها به‌شرح زیر می‌باشند: ۱. عضویت و فعالیت در این شبکه‌ها به فرصتی برای بازنمایی هویت و مطالبات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی اقوام [در کشور] تبدیل شده است، ۲. این شبکه‌ها امکان بالای بسیج مردمی را فراهم کرده‌اند، ۳. به‌دلیل امکان مخفی‌ماندن هویت اصلی افراد فعال و دسترسی نداشتن نیروهای امنیتی به آنان، هزینه‌های فردی و امنیتی کاهش می‌یابد، ۴. شبکه‌های اجتماعی می‌توانند ارتباط میان اعضای گروه‌های قومی‌ای که در کشورهای مختلف به‌سر می‌برند را با گروه‌های قومی داخل ایران مستحکم سازند، و ۵. کاربران قومی با استفاده از فضای مجازی با مراکز و سازمان‌های مختلف ارتباط برقرار می‌کنند و با عضویت در گروه‌ها و کلوپ‌های مختلف، اعضای این شبکه‌ها را با مطالبات خود آشنا می‌سازند (Heidari & Shaverdi, 2013: 51-52).

علاوه بر این موارد، سایر کارکردهای شبکه‌های اجتماعی اینترنتی در رابطه با گروه‌های قومی ایران به‌قرار زیر است: انتقال سریع اطلاعات در مقایسه با سایر رسانه‌ها، معرفی خرده‌فرهنگ و ارزش‌های قومی به سایر کاربران، ایجاد کمپین‌ها، گروه‌ها و صفحات اجتماعی فراگیر یا اختصاصی، هم‌اندیشی میان کاربران و حمایت‌های فکری آنان از یکدیگر، خلق محتوا به زبان قومی، تقویت ارزش‌های درون‌قومی (Heidari & Shaverdi, 2013: 52). لازم به ذکر است که بسیاری از این کارکردها برای شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه نیز در زمینه اقوام صدق می‌کند.

نکته مهمی که می‌بایست در این جا به آن اشاره داشت این است که در میان اعضای گروه‌های قومی در ایران، بسیاری از دانشجویان قومی نیز با بهره‌گیری از امکانات فضای مجازی، درصدد تقویت هویت قومی‌شان برآمده‌اند. در واقع می‌توان گفت که «ظهور جنبش‌های هویت طلب قومی به تبع تحولات جهانی در جامعه چندقومی ایران در گام نخست از میان دانشجویان و تحصیل‌کردگان دانشگاهی شروع شد و با بهره‌گیری از فرصت‌ها و امکانات فضای مجازی به تدریج در عرصه‌های دیگر جامعه نیز انعکاس پیدا کرده است» (Taghilou, 2007: 23). به طور کلی در جامعه ایران به دلیل بافت چندفرهنگی و متنوع آن، تنوع و تکثر فرهنگی در مراکز دانشگاهی به خوبی تجلی یافته است. در چنین فضایی با دانشجویانی مواجهیم که علاوه بر اشتراکات فرهنگی، هریک از ویژگی‌های زبانی، محلی و فرهنگی خاص خود نیز برخوردارند و در وهله‌ی اول در اجتماعات محلی و قومی و خرده‌فرهنگ‌های مختلف، جامعه‌پذیر می‌شوند و با ورود به دانشگاه و استفاده از فضای مجازی در فرایند جامعه‌پذیری ثانویه قرار می‌گیرند. با ورود افرادی از اقوام مختلف ایرانی به دانشگاه و مهیاشدن بسترها و موقعیت‌های تجربه حضور در فضای مجازی از طریق به‌کارگیری رسانه‌های آن، با دردسترس قراردادن دیگری‌های متنوع و متعدد دور و نزدیک و فراهم کردن امکان تعامل مجازی و واقعی با آن‌ها، برای دانشجویان اقوام مختلف، امکان شناخت بهتر خود و دیگران فراهم می‌شود. شناختی که دست‌یابی به آن بدون تعامل گسترده با دیگری‌های متفاوت بسیار دشوار است (Ghaderzadeh & Ahmadpor, 2011). حضور در فضای مجازی، ارتباط و هم‌گرایی با دیگران مشابه را تسهیل و تقویت می‌کند.

در سال‌های اخیر و متأثر از تحولات صورت‌گرفته در محیط دانشگاهی ایران، موضوعات حساس و مهم در سطوح محلی و قومی در کنار مسائل ملی در نزد گروه‌های دانشجویی قومی مطرح شده است. نتایج حاصل از پژوهش‌ها، نشان می‌دهد که جامعه دانشجویی قومی کشور، از فناوری اطلاعات و ارتباطات تأثیر پذیرفته است که این تأثیرپذیری زمینه‌ساز تقویت هویت قومی این طیف شد تا جایی که در مواردی توانسته هویت ملی آنان را نیز به نوعی تضعیف نماید. البته در این جا می‌بایست به دو نکته توجه داشت؛ «نخست این‌که، این مسئله را نمی‌توان

به تمامی دانشجویان قومی در دانشگاه‌های ایران تعمیم داد و دوم این‌که، ظهور گرایش‌های ناحیه‌ای و قومی در نزد بسیاری از دانشجویان قومی، به مفهوم عدم پایداری آنان به همه بنیادهای هویت ملی ایران نیست» (Hafeznia, et.al, 2006).

در حال حاضر بخش قابل توجهی از فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی دانشجویان قومی کشور، حول فعالیت در سایت‌ها، وبلاگ‌ها و نشریات دانشجویی‌ای که در فضای مجازی نمایه می‌شوند تمرکز یافته است. آهنگ، محتوا و مضامین این محافل دانشجویی در لایه‌های آشکار و پنهان خود تا حدودی توانسته است جهت‌گیری‌های شناختی، عاطفی و کنشی و سطوح تعلقات جمعی دانشجویان قومی را تحت الشعاع قرار داده و آن را بازنمایی کند. به‌طور کلی از میان مطالبی که در نشریات دانشجویی قومی به موضوع هویت ملی و قومی پرداخته شده است، مضامین و مطالب مرتبط با نشانگان هویت قومی بیشتر از نشانگان مربوط به هویت ملی بازنمایی شده است، به‌طوری‌که نشانگان هویت قومی بیشتر از نشانگان هویت ملی در آن‌ها انعکاس یافته است. نشریاتی چون: هاوارد، وطن‌یولی، دانشجویان ترکمن، ایرنجی باخیشی، ایشیق، ایرنجی، دان‌الدوز، و ... از جمله نشریات دانشجویی قومی فعال در فضای مجازی کشور می‌باشند.

در مجموع برخی از مهم‌ترین مطالب مطرح‌شده در شبکه‌های ماهواره‌ای و سایت‌ها و شبکه‌های اینترنتی قومی ایرانی را می‌توان بدین ترتیب برشمرد: افزایش مطبوعات محلی با گرایش قومی؛ رشد انجمن‌ها و مراکز فرهنگی-مذهبی قومی؛ فراهم‌شدن زمینه‌های مشارکت فعال‌تر مردم مناطق قومی در عرصه سیاست؛ استفاده از توانمندی و خلاقیت‌های نخبگان قومی در اداره امور مناطق بومی و نیز در سطح ملی؛ حضور در عرصه‌های تصمیم‌گیری کلان کشور میان آن‌ها؛ افزایش فرصت‌های شغلی و امکانات رفاهی در مناطق قومی؛ اولویت‌بخشی به عمران و آبادی منطقه‌ای به‌ویژه در حاشیه مرزها؛ توجه به زبان‌های قومی و تدریس آن در مدارس مناطق قوم‌نشین؛ و غیره.

روی هم‌رفته فضای مجازی و گسترش آن در ایران توانسته است بر گرایش‌های هویتی شمار قابل توجهی از اعضای گروه‌های قومی تاثیر بگذارد، به‌طوری‌که آن‌ها با بهره‌گیری از فرصت‌ها

و امکانات این پدیده توانسته‌اند در جهت بازسازی و احیای هویت قومی خویش برآیند که این مسئله بر گرایش آنان نسبت به هویت ملی‌شان تاثیر منفی گذاشته است. نکته اساسی در این جا این است که، هرچند اقداماتی که تاکنون از سوی اعضای گروه‌های قومی ایرانی در فضای مجازی به منظور تقویت هویت قومی‌شان صورت گرفته است را نمی‌توان به معنای تقاضای تجزیه‌طلبی از جانب آنان دانست، اما با استمرار این وضعیت، پیامدهای نامطلوب و جبران‌ناپذیری متوجه‌ی هویت ملی و موجودیت سرزمینی ایران خواهد بود. در واقع از آن جایی که هویت‌های فروملی ناگزیر از مطرح کردن هویت‌های دیگر به عنوان غیرخود هستند، بیم آن می‌رود که تشدید هرچه بیشتر هویت‌جویی‌های قومی از سوی گروه‌های قومی ایرانی، در صورت عدم اتخاذ و اجرای سیاست‌های مناسب از سوی دولت جمهوری اسلامی در زمینه‌ی اقوام، به هویت ملی و موجودیت سرزمینی ایران لطمه‌ای سنگین وارد نماید. بنابراین این مسئله، اتخاذ و اجرای سیاست‌های مطلوب و کارآمد از سوی دولت مذکور را ضروری ساخته است.

۴-۵. دولت جمهوری اسلامی و راه‌های مقابله با چالش تشدید هویت‌جویی قومی

نکته مهمی که باید در این جا به آن اشاره داشت این است که علی‌رغم این که فرایند جهانی‌شدن از طریق ابزارهایش از جمله فضای مجازی توانسته بر دولت و حاکمیت و کارکردهای آن تاثیر بگذارد، اما نتوانسته است آن را از صحنه‌های زندگی داخلی و بین‌المللی بشری حذف کند، به طوری که هم‌چنان نیز اصلی‌ترین بازیگر این عرصه‌ها می‌باشد. بنابراین به نظر می‌رسد باید در داوری‌ها نسبت به نقش دولت‌ها در عصر جهانی‌شدن، احتیاط کرد. بررسی‌های منطقی نشان از آن دارند که دولت‌های ملی، واقعیت‌های انکارناپذیری هستند که با تحولات عصر جهانی‌شدن به‌ویژه تحولات فناورانه، نابود نمی‌شوند، بلکه حتی می‌توانند از این فرایند و فناوری‌های آن بعضاً در راستای اهداف خود استفاده نمایند. موجودیت نهاد دولت ریشه در خصلت ذاتی بشر به‌عنوان موجودی سیاسی دارد که زایل‌شدنی نیست (Ahmadi, 1390- a:325; Hafeznia, 2014:88-89; Vaters, 2000). در واقع می‌توان گفت که تاثیر جهانی‌شدن بر دولت‌ها نشان از کاهش نقش آن‌ها ندارد، بلکه اشاره به تغییر و دگرگونی در ساختارهای جدید سیاسی و اجتماعی و کارکردهای دولت دارد. دولت ابزاری برای رسیدن به اهداف جمعی و ملی

بوده (Gharayagh Zandi, 2015: 184; Golmohammadi, 2013: 230-231) و همچنین نیز اصلی‌ترین نقش را در ایجاد و حفظ همبستگی ملی در جامعه و صیانت از هویت ملی کشور برعهده دارد.

با توجه به آنچه بیان شد، مقاله‌ی حاضر بر این باور است که امروزه دولت‌ها می‌توانند با اتخاذ رویکردهای منطقی و تدوین و اجرای سیاست‌های کارآمد و مناسب، به مقابله با چالش‌های هویتی پرداخته و بدین وسیله به تقویت هویت ملی کشورشان کمک نمایند، که قاعدتاً دولت جمهوری اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثنی نیست. براین اساس، اتخاذ سیاست‌های کارآمد از سوی دولت جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با اقوام، می‌تواند روند کنونی هویت‌جویی قومی در کشور را تضعیف کرده و بر گرایش اعضای گروه‌های قومی نسبت به هویت ملی‌شان بیافزاید. در این جا راهکارهایی جهت مقابله با چالش هویت‌جویی قومی و تقویت هویت ملی در ایران ارائه می‌گردد که به شرح ذیل می‌باشند:

۴-۵-۱. مواجهه‌ی منطقی با فرایند جهانی‌شدن و فضای مجازی

جهانی‌شدن واقعی‌تری انکارناپذیر است که کشورها تنها با اتخاذ رویکرد منطقی، واقع‌بینانه و فعالانه در برابر آن می‌توانند با چالش‌های ناشی از آن و ابزارهای مقابله کنند. به اعتقاد این پژوهش، تهدیدآمیزگشتن فضای مجازی برای هویت ملی جوامع، بیشتر برای آن دسته از کشورهایی صدق می‌کند که در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی سیاست‌های واقع‌گرایانه را سرلوحه‌ی کار خویش قرار نداده و تکلیف‌شان با تحولات و الزامات ناشی از فرایند جهانی‌شدن و فضای مجازی مشخص نشده و برخوردی سلبی و تقابلی با آن‌ها دارند. براین اساس «مجموعه نظام اجرایی و سیاستگذاری کلان کشور باید با اتخاذ استراتژی‌های متناسب با نیاز و شرایط عصر حاضر و با کسب بینشی تازه از تحولات و روندهای جاری جهان و هدایت روشنگرانه، به صورت فعال توأم با عقلانیت، منطق و شناخت کامل از ابعاد مختلف جهانی‌شدن و فضای مجازی به‌عنوان ابزار این فرایند، با آن‌ها مواجه شده» (Mirmohammadi, 2002: 82) و از فرصت‌ها و امکانات آن‌ها در جهت تقویت هویت ملی استفاده نماید. به طور کلی اکثر سیاست‌گذاران کشور نسبت به فضای مجازی دارای رویکردی

سلبی بوده و توجه چندانی به نیازهای ارتباطی مخاطبان در پیوستن به این فضا ندارند، که استمرار این رویکرد، زمینه را برای تاثیرگذاری هرچه بیشتر فضای مجازی بر کاربران قومی کشور و تضعیف گرایش شان به هویت ملی را فراهم می‌کند. براین اساس لازم است فضای مجازی را همچون فرصتی در نظر گرفت که به وسیله آن می‌توان گرایش این کاربران نسبت به هویت ملی ایران را تقویت نمود.

۴-۵-۲. به کارگیری سیاست وحدت در کثرت

باتوجه به چندقومی و متنوع بودن کشور ایران، دولت جمهوری اسلامی می‌بایست در زمینه تدوین سیاست‌های هویتی‌اش، «سیاست وحدت در کثرت» را سرلوحه‌ی کار خویش قرار دهد. این سیاست به‌طور کلی به معنای حفظ هویت‌های فروملی و تقویت پیوندهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بین آن‌ها می‌باشد که نتیجه‌ی آن، پیدایش انسجام ملی و تقویت پایه‌های هویت ملی خواهد بود. در الگوی وحدت در کثرت، حکومت حقوق همه گروه‌های قومی را رعایت کرده و از تحمیل قوانین و مقررات مغایر با علائق فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی این گروه‌ها اجتناب می‌ورزد (Salehi Amiri, 2006). هویت ملی ایران، هویتی متکثر است که منعکس‌کننده‌ی بافت اجتماعی و فرهنگی موزائیکی در این سرزمین می‌باشد. تنوع فرهنگی از بطن پیدایش آن تاکنون جزئی از هویت و فرهنگ ایرانی بوده و در طول تاریخ به واسطه رفت‌وآمدهای گوناگون در این سرزمین بر این کثرت افزوده شده است، به نحوی که امروزه این کثرت ویژگی لایتجزای هویت ملی ایران است. بدین سان مفهوم «ملی» در ایران به جای تاکید بر یکسانی و یک‌دستی، بر کثرتی همگون و همگونی متکثر اشاره دارد که ناظر بر نوعی وحدت در کثرت و کثرت در وحدت می‌باشد. وجود چنین تنوع و گوناگونی در فراخنای سرزمین ایران کم‌تر به عنوان چالش‌ی برای مفهوم هویت ملی ایران نمایان شده، بلکه بالعکس و به گواهی تاریخ به تداوم، پویایی و شکوفایی این هویت افزوده است. براین اساس در جامعه چندقومی ایران، آن هویتی موفق و کارساز خواهد بود که صفت ملی آن دربرگیرنده تمامی هویت‌های قومی، مذهبی و فرهنگی این سرزمین باشد (Ghasemi, & Ebrahim, 2006; Abadi, 2011; Salehi Amiri, 2006). به‌طور کلی حق حفظ زبان و فرهنگ، آموزش، رشد و

انتقال آن به نسل‌های آینده به‌عنوان مولفه اساسی حق شهروندی چندفرهنگی در جامعه چندقومی ایران مستلزم وجود سیاست‌گذاری چندفرهنگی همچون حمایت و بسترسازی قانونی و نهادی از آموزش زبان‌ها و خرده‌فرهنگ‌های مختلف کشور، حمایت دولتی از رسانه‌های جمعی اقوام، حمایت از ارزش‌ها، اعتقادات و مناسک آنان و مانند آن‌هاست. سیاست وحدت در کثرت برایین مینا می‌تواند با زمینه‌سازی هم‌نوایی و اعتماد بین قومی برپایه‌ی حقوق شهروندی بیان‌گر یکپارچگی ملی در بستری از کثرت قومی و فرهنگی باشد (Taghilou, 2007:27). روی‌هم‌رفته، دولت جمهوری اسلامی اگر امکان و توان درک تنوع و گوناگونی جامعه ایران در معنای واقعی آن را داشته باشد، می‌تواند به‌خوبی پیش‌زمینه‌های ایجاد همبستگی ملی و تحکیم بنیان‌های هویت ملی را فراهم نماید (Ghasemi, & Ebrahim-Abadi, 2011; Salehi Amiri, 2006).

۴-۵-۳. ارتقای کیفیت زندگی افراد در مناطق قوم‌نشین

از آن‌جاکه هویت ملی می‌تواند تحت‌تاثیر نیازهای مادی و روحی انسان‌ها دچار شدت و ضعف شود، بنابراین نحوه تخصیص منابع توسط دولت و ارتقای کیفیت زندگی افراد قوم‌نشین می‌تواند باعث تقویت گرایش آنان به هویت ملی گردد (Beland Law and Mooney, 2012; Ahmadi, 1390- a; and Lecoures, 2008). به‌طورکلی توزیع عادلانه ثروت میان مناطق گوناگون ایران یکی از نیازهای امروز کشور محسوب می‌شود. مناطق گوناگون ایران، بخش‌های جدایی‌ناپذیر کشور هستند و می‌بایست به‌فراخور موقعیت خود از حق توزیع عادلانه ثروت و امکانات ملی برخوردار شوند. توسعه ناموزون اقتصادی، اجتماعی و ... مناطق گوناگون کشور، چالش‌های اساسی بر سر راه همبستگی ملی ایران است و دولت جمهوری اسلامی می‌بایست با در نظر گرفتن مصالح و منافع ملی و موقعیت هر یک از مناطق و استان‌های کشور در جهت توزیع عادلانه ثروت ملی و توسعه همه‌جانبه آن‌ها سیاست‌گذاری کند. توزیع عادلانه‌ی امکانات ملی، ذهنیت نادرست ایجادشده مبنی بر وجود سیاست‌های تبعیض‌آمیز قومی را نیز که در مناطق قوم‌نشین کشور وجود دارد، به‌تدریج از میان برمی‌دارد و امیدواری به کشور و دل‌بستگی به هویت ملی را بالا می‌برد. به‌طورکلی از آن‌جا که بیشتر مناطق محروم کشور را استان‌های

حاشیه مرزهای ایران تشکیل می‌دهند و اقوام ایرانی برخوردار از ویژگی‌های خاص مذهبی یا زبانی نیز عمدتاً در این مناطق زندگی می‌کنند، نیاز به توزیع برابر یا معتدل ثروت ملی می‌تواند تاثیر مستقیمی بر نگرش و چگونگی تلقی آنان از هویت ملی بگذارد. دولت جمهوری اسلامی با به‌کار بستن هرچه مطلوب‌تر الگوی سیاست‌گذاری اجتماعی و ایجاد برابری ساختاری، رفع محرومیت‌ها، ارتقای سطح معیشتی مردم و ... در مناطق قوم‌نشین کشور، می‌تواند موجبات افزایش تعلق خاطر مردم این مناطق را نسبت به هویت ملی شان فراهم نماید (Ahmadi, 1390: 422, 343-344).

۴-۵-۴. فراهم نمودن زمینه‌های مشارکت فعالانه‌تر اعضای گروه‌های قومی

افزایش مشارکت اعضای گروه‌های قومی ایرانی در فرایندهای سیاسی و تصمیم‌گیری‌های کلان کشور می‌تواند موجبات افزایش تعلق خاطر آنان نسبت به هویت ملی‌شان را فراهم نماید. در واقع با توجه به تنوع قومی در ایران، گسترش مشارکت سیاسی، یک مسئله حیاتی برای پویایی جامعه و هویت ملی به حساب می‌آید. «گروه‌های قومی ایرانی همان‌گونه که در گذشته در شکل دادن به میراث سیاسی و فرهنگی ایران و دفاع از آن نقش داشته‌اند، امروزه نیز شایستگی ایفای نقش و مشارکت فعالانه‌تر و حضور موثرتر در حیات سیاسی - اجتماعی کشور دارند» (Mohammadi Irvanlo, et.al, 2019: 34). به‌طور کلی اقدام اساسی که می‌بایست در این زمینه از سوی دولت جمهوری اسلامی انجام گیرد این است که این فرصت را در اختیار اعضای گروه‌های قومی کشور قرار دهد تا امورات‌شان را با کمک نهادهای جامعه مدنی سروسامان دهند. «تنوع قومی جامعه ایران حکم می‌کند که دولت مذکور توجه بیشتری به خواسته‌های سیاسی - اجتماعی اقوام کشور نماید. بنابراین ضرورت بازنگری در سیاست‌گذاری‌های کلان در حوزه‌ی اقوام با هدف برطرف‌سازی موانع موجود بر سر راه مشارکت موثرتر آنها در ساختار سیاسی کشور به منظور ارتقای سطح وحدت ملی و تحکیم هویت ملی بیش از پیش احساس می‌شود» (Mohammadi Irvanlo, et.al, 2019: 34). تمامی مردمان ساکن در مناطق قوم‌نشین ایران، اعضای دولت و کشور ایران هستند و بنابراین از حق مشارکت فعالانه‌تر و برابر در زندگی سیاسی و بنا بر شایستگی‌های خود از حق برخورداری از

فرصت‌های سیاسی و اجتماعی و عهده‌دار شدن نقش‌ها در نهادهای گوناگون سلسله‌مراتب قدرت سیاسی برخوردار می‌باشند. عدم توجه به این مسئله، باعث سرخوردگی اعضای گروه‌های قومی از نظام سیاسی و بیگانگی نسبت به آن می‌شود و در نتیجه، زمینه علاقه‌مندی بیش‌ازحد آنان به هویت قومی‌شان را فراهم می‌سازد (Ahmadi, 1390- a:421-424).

۴-۵-۵. تدوین سیاست‌های هویتی مناسب در نهادهای آموزشی

به دلیل نقش مهم نهادهای آموزش و پرورش و آموزش عالی در تکوین و تقویت هویت ملی، دولت جمهوری اسلامی جهت مقابله با چالش تشدید هویت‌جویی قومی می‌بایست توجه ویژه‌ای به این نهادها داشته باشد و اصلاحاتی در سیاست‌های آموزشی انجام دهد. نظام آموزشی به‌عنوان نهادی شاخص و یکی از مهم‌ترین عوامل در انتقال، بسط و اعتلای فرهنگ، در تعمیق و تکوین هویت ملی و حفظ انسجام فرهنگی و همبستگی ملی دارای اهمیت قابل توجهی می‌باشد. شواهد و تجربیات حاکی از عدم توجه نظام آموزشی کشور به موضوع خرده فرهنگ‌های قومی می‌باشد. با توجه به این، در رابطه با آموزش و پرورش پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌شود: ۱. توجه به زبان و ادبیات فارسی به‌عنوان نقطه اتکاء و اشتراک ایرانیان و عامل اساسی در حفظ وحدت ملی و تقویت آن، ۲. معرفی میراث فرهنگی، تمدنی و تاریخی ایرانیان در جهت معرفی تاریخ تمدن ایرانی و آشنا ساختن با توانمندی‌ها و جایگاه مهم ایران در تاریخ و ایجاد خودباوری و تعلق به ایران، ۳. بیان ویژگی‌های مذهبی، آشنایی با مذاهب گوناگون، همبستگی مذاهب با یکدیگر، نقش دین و مذهب در تاریخ ایران، ۴. بیان زندگی بزرگان به‌عنوان الگوهای میهنی و ملی و استفاده از اسطوره‌ها، هنجارها و سنت‌های ملی مناسب و توجه به پرچم و نمادهای ملی، ۵. بیان موقعیت و ویژگی‌های جغرافیایی، منابع ملی و جغرافیای سیاسی ایران و آشنا ساختن دانش آموزان با مناطق گرد شگری، توریستی و موزه‌ها در کشور، ۶. تقویت روحیه ملی‌گرایی با استفاده از ابزارهای مختلف در جهت مقابله با تضعیف فرهنگی و بحران در عرصه هویت ملی، ۷. بیان ویژگی‌های فرهنگی و قومی ایران، آشنایی با روش‌های زندگی آن‌ها، گویش‌های محلی، منابع، امکانات، مکان‌های دیدنی، احترام به اقوام گوناگون، جلوگیری از تمسخر اقوام محلی و گویش‌ها، و غیره. در عرصه آموزش عالی

نیز برخی از مهم‌ترین اقداماتی که می‌بایست انجام گیرد بدین ترتیب می‌باشند: ۱. جلوگیری از فرایند بومی‌شدن دانشگاه‌ها از طریق سیاست‌گذاری‌های لازم، چه در زمینه توزیع و جذب دانشجوی و چه جذب اعضای هیات علمی، ۲. جلوگیری از رشد نهادهای آموزش عالی در کشور برای پرهیز از بومی‌شدن این نهادها در رابطه با جذب دانشجوی، ۳. برنامه‌ریزی جهت تقویت آگاهی از هویت ملی در دانشگاه‌های کشور، به‌ویژه از طریق دروس عمومی برای تمامی رشته‌ها، ۴. توجه به مسئله پژوهش و افزایش بودجه‌ها و امکانات پژوهشی به‌منظور انجام پژوهش‌های علمی مربوط به راه‌های افزایش وحدت ملی در کشور و معرفی ویژگی‌های گروه‌های قومی ایرانی و نقش آن‌ها در تاریخ ایران، ۵. تدوین منشور فعالیت فرهنگی در دانشگاه‌ها با هدف وحدت در کثرت یا تقویت هم‌گرایی و تعهد ملی با حفظ تفاوت‌ها و تنوعات، و غیره (Ahmadi, 1390- b).

۴-۵-۶. اتخاذ سیاست منطقی در عرصه رسانه صدا و سیما

با توجه به نقش اساسی رسانه‌های ارتباط جمعی در کمک به دستیابی به همبستگی ملی در جوامع چندقومی، از جمله مواردی که می‌توان برای مقابله با چالش تشدید هویت‌جویی قومی بر روی آن سرمایه‌گذاری کرد، رسانه صدا و سیما می‌باشد. بر این اساس از جمله اقداماتی که می‌بایست توسط صدا و سیما جمهوری اسلامی انجام گیرد به شرح زیر می‌باشد: ۱. تمرکززدایی در حوزه فرهنگ و سیاست‌گذاری فرهنگی - هویتی در صدا و سیما و فراهم‌سازی بستر، زمینه و فرصت کافی برای پرداختن به ماهیت هویت‌های قومی در ذیل هویت ملی ایران، ۲. تدوین سیاست رسانه‌ای و فرهنگی لازم برای پرداختن به مؤلفه‌های مشترک هویت ملی در برنامه‌های مختلف به‌منظور ایجاد وحدت ملی، ۳. مخاطب‌محوری و پاسخ‌گویی به نیازها و خواسته‌های اعضای گروه‌های قومی با لحاظ نمودن تنوع در گرایش‌های هویتی در جامعه ایرانی، ۴. اجتناب از انگاره‌سازی منفی از خرده‌فرهنگ‌های ایرانی به‌ویژه در عام‌ترین برنامه‌ها و مجموعه‌های تلویزیونی، ۵. توجه به زبان‌ها و گویش‌های محلی به‌عنوان پشتوانه زبان فارسی و یکی از منابع مهم حفظ اقوام و پیوند میان آنان و شکل‌دهنده و انتقال‌دهنده خرده‌فرهنگ‌ها و فولکلور ایرانیان، ۷. ساخت برنامه‌های مستند، سریال و ... جهت معرفی ویژگی‌های اقوام و

مناطق قومی کشور به زبان‌های محلی، ۸. توجه به ترکیب چندقومی جامعه ایران در تعریف و بازنمایی اعضای مشترک و احساس تعهد افراد به اجتماع ملی یا «ما»ی ملی، و غیره (Mirmohammadi, 2015).

۵. تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری

جهانی شدن به‌عنوان فرایندی منسجم و یکپارچه توانسته است از طریق ابزارهای خود از جمله فضای مجازی بر هویت ملی در جوامع چندقومی و متنوع تاثیر گذاشته و آن‌ها را با چالش مواجه نماید. در واقع در این جا ادعا این است که فضای مجازی با کارکردها و امکاناتش توانسته است موجب تقویت هویت‌های قومی در جوامع چندقومی گشته و بدین وسیله، موجبات تضعیف هویت ملی را در این جوامع فراهم سازد؛ هرچند که وجود عوامل و زمینه‌های نامساعد داخلی مانند توسعه نیافتگی مناطق قوم‌نشین نیز در تحریک گروه‌های قومی نسبت به بهره‌گیری از امکانات فضای مجازی در جهت تقویت هویت قومی‌شان مؤثر می‌باشد. یافته‌های پژوهش حاکی از این می‌باشند که علی‌رغم متنوع و چندقومی بودن کشور ایران و عدم وجود تعارض و ناسازگاری میان هویت ملی و هویت‌های قومی در طول تاریخ این کشور، در حال حاضر فضای مجازی توانسته است بر گرایش اعضای گروه‌های قومی در ایران نسبت به هویت ملی‌شان تاثیر منفی گذاشته و موجب تشدید هویت‌جویی قومی در نزد آنان شده و در مقابل، تعلق خاطر آنان را نسبت به هویت ملی‌شان کاهش دهد. البته در کنار این مسئله، عدم توسعه‌ی همه‌جانبه‌ی مناطق قوم‌نشین ایران نیز در تحریک اعضای گروه‌های قومی در بهره‌گیری از فضای مجازی جهت تقویت هویت قومی‌شان نقش مؤثری داشته است.

یافته‌ها حاکی از این‌اند که بین مدت‌زمان عضویت، میزان مشارکت، واقعی تلقی کردن محتوای مطالب ارائه شده و اهداف و انگیزه کاربران قومی در استفاده از فضای مجازی با هویت قومی آن‌ها، رابطه‌ای مثبت و مستقیم وجود دارد؛ به این صورت که با افزایش این متغیرها، هویت قومی آن‌ها تقویت و هویت ملی‌شان تضعیف می‌شود. فضای مجازی این امکان را به اعضای گروه‌های قومی ایرانی داده است که از آن در راستای سازماندهی خود در جامعه مجازی بهره برده و با غلبه بر نظارت‌های دولتی، هویت قومی‌شان را تقویت نمایند. این گروه‌ها توانسته‌اند

از طریق برقراری ارتباط با دیگر گروه‌های قومی در سراسر جهان و یکپارچه‌نمودن خواسته‌ها و تمایلات خود در عرصه‌های ملی و بین‌المللی، به تقویت و برجسته‌سازی هویت قومی‌شان اقدام نمایند. این وضعیت از یک سو موجب افزایش دل‌بستگی آنان نسبت به هویت قومی‌شان شده و از سوی دیگر توانسته است بر احساس تعلق خاطر آنان نسبت به هویت ملی‌شان تاثیر منفی بگذارد.

به طور کلی ظهور جنبش‌های هویت‌طلب قومی در جوامع چندقومی و متنوع، چالش‌آفرین و بحران‌زا قلمداد می‌شود، زیرا به دلیل شرایط خاص حاصل از فرایند توسعه و گذار در موقعیت جهانی کنونی که ملازم با فرایند جهانی‌شدن است، دولت‌ها را به صورت بالقوه با بحران‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی عدیده و درهم‌پیچیده‌ای روبه‌رو می‌کند. بدین ترتیب مسائل حاصل از هویت‌جویی قومی با مسائل مربوط به مشارکت سیاسی، دموکراسی، عدالت اجتماعی و اقتصادی مرتبط می‌گردد؛ چنان‌که برپایه‌ی چنین پیوندی موفقیت یا عدم موفقیت دولت در پاسخ‌گویی و حل مسائل فوق به تشدید یا تخفیف چالش‌ها یا بحران‌های حاصل از هر کدام کمک می‌کند (Taghilou, 2007: 23-24). در رابطه با ایران نیز تشدید هویت‌جویی قومی ناشی از فضای مجازی، اتخاذ سیاست‌های مناسب و کارآمد از سوی دولت جمهوری اسلامی ایران را به منظور پاسخ‌گویی مطلوب به خواسته‌های گروه‌های قومی و در نتیجه، صیانت از موجودیت سرزمینی و هویت ملی ایران ضروری ساخته است.

در واقع تشدید هویت‌طلبی قومی در ایران به موازات نابرابری‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی از یک سو و گستره‌ی فرایند جهانی‌شدن و استفاده فزاینده‌ی اعضای گروه‌های قومی ایرانی از امکانات این فرایند به ویژه فضای مجازی برای معرفی و احقاق حقوق خود، در صورت عدم واکنش منطقی توسط حکومت و به کارگیری استراتژی‌های سخت‌افزارانه در برابر این هویت‌جویی‌ها، موجب خواهد شد تا فعالیت‌ها و کنش‌های نهادینه و مسالمت‌آمیز جای خود را به فعالیت‌ها و کنش‌های غیرمدنی و خشونت‌آمیز داده و در نتیجه، موجودیت سرزمین ایران و هویت ملی آن را در معرض تهدید قرار دهد. به عبارتی دیگر، استمرار روندها و تحولات هویتی قومی در ایران و تضعیف هر چه بیشتر گرایش اعضای گروه‌های قومی نسبت به هویت

ملی‌شان، در نهایت می‌تواند به تضعیف وحدت ملی و هویت ملی در کشور بیانجامد که این موضوع اتخاذ سیاست‌های مناسب از سوی دولت جمهوری اسلامی در قبال گروه‌های قومی را می‌طلبد.

به طور کلی دولت جمهوری اسلامی می‌تواند با درپیش گرفتن و اتخاذ سیاست‌هایی چون: مواجهه‌ی منطقی با فرایند جهانی‌شدن و فضای مجازی، بکارگیری سیاست وحدت در کثرت، ارتقای کیفیت زندگی افراد در مناطق قوم‌نشین، فراهم نمودن زمینه‌های مشارکت فعالانه‌تر اعضای گروه‌های قومی، تدوین سیاست‌های هویتی مناسب در نظام‌های آموزشی، و اتخاذ سیاست منطقی در عرصه رسانه صدا و سیما، با چالش تشدید هویت‌جویی قومی مقابله کرده و بدین وسیله به تقویت گرایش اعضای گروه‌های قومی ایرانی نسبت به هویت ملی‌شان کمک کرده و موجبات تقویت و تحکیم هویت ملی ایران را فراهم نماید.

۶. قدردانی

نویسندگان مقاله از هیات تحریریه فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک و داوران مقاله، که با نظرات علمی و دقیق به ارتقای کیفی مقاله کمک نموده‌اند، قدردانی می‌کنند.

References

1. Abolhasan Shirazi, Habibollah & Amjadian, Faramarz (2008). "The Impact of Iraqi Kurdistan's Federalism on Iranian Kords' Politico- Ethnic Norms", Journal of Political and International Approaches, No. 14. **[In Persian]**
2. Ahmadi, Hamid (1390- a). Foundations of Iranian National Identity: Framework for a Citizen- based National Identity, Tehran: Institute of Social and Cultural Studies. **[In Persian]**
3. Amirkafi, Mehdi & Hajiani Ebrahim (2013). "The Relation between Ethnic Identity and National Identity in the Poly-ethnic Society of Iran: An Study and Comparison of Three Approaches", Journal of Rahbord, No. 66. **[In Persian]**
4. Banihashemi, Mirghasem (2011). "Pattern of Predicting Ethnic Developments in Iran", in: Collection of Future Studies of Collective Identities in Iran, Tehran: Strategic Research Center. **[In Persian]**
5. Bashirieh, Hosein (2004- a), Rationality in politics, Tehran: Negah-e-moaser. **[In Persian]**
6. Bashirieh, Hosein (2004- b). "Political Development and the Crisis of National Identity" (interview), in: Davood Mirmohammadi, Speeches on the National Identity of Iran, Tehran: Institute of National Studies. **[In Persian]**
7. Bashirieh, Hosein (2014). "Political Development and Crisis of National Identity" [Interview], in Davood Mirmohammadi, Speeches on National Identity of Iran, Tehran: Institute of National Identity. **[In Persian]**
8. Beland, Daniel & Lecoures, Andre (2008). Nationalism and Social Policy; the Politics of Territorial Solidarity, UK: Oxford University Press.
9. Danaei, Abolfzal & Babaei Saroyi, Mostafa (2017). "The Role of Cyber Media in Tendency to National Identity", Journal of National Studies. **[In Persian]**
10. Elkins, David J (1997). "Globalization, Telecommunication and Virtual Ethnic Communities", International political Science Review, Vol. 18, No. 2.
11. Esmaeeli Tajik, Azizollah & Mehrab Beig, Mohammad-Javad (2014), "The Impact of Internet on National Identity of Iran", Media Studies, autumn: No. 26. **[In Persian]**
12. Fakohi, Naser, & Ayyari, Azarnosh (2010). "Internet and Identity in Five Ethnic Identity in Iran", The Global Journal for Media, No. 7. **[In Persian]**
13. Garagi, Abbas (2006). "Internet and Identity", Journal of National Studies, No. 25. **[In Persian]**
14. Ghaderzadeh, Omid & Ahmadpor, Maryam (2011). "Usage of Internet and its Impact on Social Identity: Focusing on the University of Kurdistan's Students", Sociological Studies, No. 39. **[In Persian]**
15. Ghamari, Daryoush (2005). "Introduction", in National Solidarity in Iran, Ed: Daryoush Ghamari, Tehran: National Civilization Publication. **[In Persian]**
16. Gharayagh Zandi, Davood (2015). On Social Institutions and National Solidarity in Iran, Tehran: Mizan. **[In Persian]**
17. Ghasemi, Ali-Asghar & Ebrahim-Abadi, Gholamreza (2011). "The Relation between

- National Identity and National Unity in Iran”, Journal of Rahbord, No. 59. **[In Persian]**
18. Golmohammadi, Ahmad (2010). Globalization, Culture, Identity, Tehran: Ney Publication. **[In Persian]**
 19. Golmohammadi, Ahmad (2013). State: Nature, Development and Perspective, Tehran: Ney Publication. **[In Persian]**
 20. Gurr, Ted Robert (1999). “Minorities, Nationalists and Political Conflicts”, translated by Hamid Reza Karimi, Journal of Strategic Studies, No. 1. **[In Persian]**
 21. Hafeznia, Mohammad-Reza & KavianiRad, Morad (2006). “The Role of Ethnic Identity in National Solidarity (Case Studies: Balooch Ethnicity), the University of Isfahan Research Journal: Human Science, Vol. 20, No. 1 **[In Persian]**
 22. Hafeznia, Mohammad-Reza (2014). The political geography of cyberspace, Tehran: Samt. **[In Persian]**
 23. Hafeznia, Mohammad-Reza, et.al (2006). “The Impact of Globalization on National Identity (Case Study: Students of State Universities of Tehran City”, Geopolitics Quartely, Year 2, No 3& 4. **[In Persian]**
 24. Hajiani, Ebrahim (2008). “The Relation between National Identity and Ethnic Identity among Iranian Ethnic”, Journal for Sociology of Iran, No. 3 & 4. **[In Persian]**
 25. Hajiani, Ebrahim (2015). “The Intercultural Dialogue and National Consistency; With a Focus on Jorgen Habermas’s Theory of Communicative Action”, in National Solidarity in Iran, ed: Daryoush Ghamari, Tehran: Iranian Civilization Publication. **[In Persian]**
 26. Hakimi, Roya (2011). “The Impact of Social Media on Identity (Case Study: Facebook and Kurdish Users)”, Global Journal for Media, No. 11. **[In Persian]**
 27. Hall, Stuart (2004-a). “The Native and the Global: Globalization and Ethnicity”, trans. Behzad Barekat, Arghanon, No. 24. **[In Persian]**
 28. Hall, Stuart (2004-b). “The Old and New Identities, the Old and New Ethnicities”, Arghanon, No. 24. **[In Persian]**
 29. Hashemizadeh, Seyyed-Reza & Ansarinasab, Benyamin (2017). Virtual Age; Contemplation on the Functions and Approaches of Virtual Society, Tehran: Tisa Publications. **[In Persian]**
 30. Heidari, Hosein & Shaverdi, Tahmineh (2013). “Cyber Social Networks and Ethnicities: Ongoing Opportunities and Threats”, Journal of Communication Studies, Year: 20. No. 76. **[In Persian]**
 31. Joneidi Jaefari, Mahmud & Kosari Moghaddam, Abozar (2013). “A Perspective of the Relation between Ethnicities and State in the Age of Globalziation; With a Focus on the Current Situation of Iran”, Contemporary Political Studies, No. 3. **[In Persian]**
 32. Karimi, Ali (2011-a). An Introduction to the Political Sociology of Ethnic Diversity; Problems and Theories, Tehran: SAMT. **[In Persian]**
 33. Karimi, Ali (2011-b). “Anticipating the Future of Ethnic Developments in Iran”, Proceeding of Collective Identities in Iran, Tehran: Center for Strategic Studies. **[In Persian]**

34. KavianiRad, Morad (2010). Regionalism in Iran from the Perspective of Political Geography, Tehran: Institute for Strategic Studies. **[In Persian]**
35. Kianpor, Masood, et al. (2013). "A Sociological Explanation of the Impact of Social Networks on Ethnic Identity of Turk Users in Iran", Journal of Applicative Sociology, No. 52. **[In Persian]**
36. Law, Alex & Moony, Gerry (2012). Develution in a Stateless Nation: Nation-building and Social Policy in Scotland, Social Policy and Administration, Vol.46, No.2.
37. Mirmohammadi, Davood (2002). "Globalization: Dimensions and Approaches", Journal of National Studies, No 11. **[In Persian]**
38. Mirmohammadi, Davood (2011). "The Factors of Consistency and Durability in Iranian Culture and Civilization; With a Focus on the Role of Iranian Ethnic", in Social Institution and National Solidarity, Ed: Mojtaba Maghsoodi, Tehran: Iranian Civilization Publication. **[In Persian]**
39. Mirmohammadi, Davood (2015). Cyber Space and Identity Developments in Iran, Tehran: Iranian Civilization Publication. **[In Persian]**
40. Modirshanehchi, Mohsen (2005). "Diversity of ethnic groups in Iran; Field of National Development and Regional Center ", in: Dariosh Ghamari, National Solidarity in Iran, Tehran: Iranian Civilization Publications. **[In Persian]**
41. Mohammadi Irvanlo, et. al (2019). "Globalization and the issue of ethnicities in Iran (the era of the Islamic Republic of Iran)", Journal of International Political Research, No. 40. **[In Persian]**
42. Naghibzadeh, Ahmad (2002). The Impact of National Culture on the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran, Tehran: Office of Political and International Studies. **[In Persian]**
43. Nasaj, Hamid (2008 & 2009). "Globalization and Identity of Iranian Tribes: With Emphasis on the Components of Language and Customs", Journal of Theoretical Policy Research, New Course, No. 5. **[In Persian]**
44. Nazari, Ali-Ashraf & Gholipor, Mojtaba (2016). "Ethnic Actions and Interactions in Cyberspace: Opportunities and Challenges", Journal of International Political Research, No. 27. **[In Persian]**
45. Nazari, Ali-Ashraf & Sazmand, Bahareh (2011). "The Models, Patterns, and Solutions for Managing the Identity Diversities", in Social Institutions and National Solidarity, Ed: Mojtaba Maghsoodi, Tehran: Iranian Civilization Publication. **[In Persian]**
46. Noraee, Mehrdad (2015). "An Analysis of Ethnic Diversity and Iranian Identity from a Historical Perspective", Cultural Research Society, Vol. 6, No. 1. **[In Persian]**
47. Porsaeed, Farzad (2017). "Variety and National Consistency in Iranian Society", Journal of Strategic Studies, No. 35. **[In Persian]**
48. Rajaiee, Farhang (2007). The Identity Problem of Today's Iranians, Tehran: Ney Publishing. **[In Persian]**
49. Ramazanazadeh, Abdollah & Bahmani Qajar, Mohammad-Ali (2008). "Iranian identity and ethnic multiplicity", Journal of National Studies, No. 33. **[In Persian]**

50. Rasoli, Reza, et al. (2014). "Ethnic Cultural Representation on Satellite TV Networks", Journal of Communication Researches, Year 20, No. 2. **[In Persian]**
51. Rezaei, Mohammad (2015). Raptures in Iranian Society, Tehran: Agah Publication. **[In Persian]**
52. Rezapour Ghoshchi, Mohammad & Naderi, Mahmood (2014). "Globalization and Ethnic Pluralism in Iran: Challenges and Opportunities", Journal of Strategic Studies on Globalization, No. 17. **[In Persian]**
53. Salehi Amiri, Seyyed Reza (2006). Managing the Ethnic Conflicts in Iran, Tehran: Center for Strategic Studies. **[In Persian]**
54. Salehi Amiri, Seyyed Reza (2010). National Consistency and Cultural Diversity, Center for Strategic Studies. **[In Persian]**
55. Salimi, Hosein (2013). Various Theories of Globalization, Tehran: SAMT Publication. **[In Persian]**
56. Sarokhani, Bagher & Rezaei Ghadi, Khadijeh (2012). "The Impact of Usage of Internet on Ethnic Identity (Case Study: The 18-28 Years Old Youth in Tehran City)" Journal of Sociological Studies in Iran, No. 5. **[In Persian]**
57. Seyfollahi, Seyfollah, et. al (2014). "Formation of ethnic and national identity and social factors affecting it in the eyes of Karaj residents", Journal of Social Sciences, Islamic Azad University, Shushtar Branch . **[In Persian]**
58. Sheilal, Gvoucher (2004). Globalization and Belonging: the Politics of Identity in a Changing World, Rowman Littlefield Publishers.
59. Sheybani, Abdolkarim, et. al (2011). "The Impacts of Globalization on Ethnic Identities of Ghashghayi Tribe", Strategic Studies of Globalization, Period 2, No. 3. **[In Persian]**
60. Smith, Antony. D (2004). Nationalism: Theory, Ideology, and History, trans. Mansor Ansari, Tehran, Iranian Civilization Publication. **[In Persian]**
61. Taghi-Lou, Faramarz (2007). "Ethnic Diversity, Multicultural Politics and Citizenship Pattern: A Case Study of Contemporary Iran", Journal of Strategic Studies, No. 35. **[In Persian]**
62. Tajik Esmaeli, Azizollah & Mehrab Beigi, Mohammad-Javad (2014). "The Impact of Internet on National Identity in Iran", Media Studies, autumn No. 26. **[In Persian]**
63. Torkarani, Afshin & Sadatinezhad, Seyyed Mehdi (2018). "Religion-based Citizenship: Model for Consistency of Identity in Iran", Journal of National Studies, No. 71. **[In Persian]**
64. Vaters, Malcom (2000). Globalization, Trans. Esmael Mardani Givi, Tehran: The Organization for Industrial Management. **[In Persian]**